

STUDII DE ATELIER
CERCETAREA MINORITĂȚILOR
NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

WORKING PAPERS IN ROMANIAN
MINORITY STUDIES

MŰHELYTANULMÁNYOK
A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

26 / 2009

MARIUS LAZĂR

SEMANTICĂ SOCIALĂ ȘI ETNICITATE.
O TIPOLOGIE A MODURILOR
IDENTITARE DISCURSIVE ÎN ROMÂNIA

ISPMN

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA
PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR
NAȚIONALE

GUVERNUL ROMÂNIEI

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 26

Marius Lazăr

**SEMANTICĂ SOCIALĂ ȘI ETNICITATE.
O TIPOLOGIE A MODURILOR IDENTITARE
DISCURSIVE ÎN ROMÂNIA**

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2009

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 26:

Autor: Marius Lazăr

Titlu: *Semantică socială și etnicitate. O tipologie a modurilor identitare discursive în România*

■ Coordonator serie: Iulia Hossu, Horváth István

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2009

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Corectură: Iulia Hossu

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc

■ Tipar: IDEA și GLORIA, Cluj-Napoca

Guvernul României și ISPMN nu își asumă responsabilitatea pentru conținutul Studiilor de Atelier.
Răspunderea asupra conținutului opiniilor exprimate revine în exclusivitate autorilor.

■ Marius LAZĂR este sociolog, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca; autor al cărții *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*, Cluj-Napoca, Editura Limes 2002.

E-mail: mlazar59@yahoo.com

■ Marius LAZĂR is sociologist and associate professor at the Faculty of Sociology and Social Work, Babeș-Bolyai University from Cluj-Napoca, Romania; he is the author of the book *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești* (2002).

E-mail: mlazar59@yahoo.com

Sumar

■ Studiul de față intenționează să recompună un tablou al relațiilor interetnice din România pornind de la câteva anchete sociologice realizate pe parcursul anilor de către Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT), Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală împreună cu Metro Media Transilvania (CRDE și MMT) și Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN). Deși derulate în contexte și cu obiective diferite, anchetele – la care autorul studiului de față a participat fie în calitate de realizator, fie de consultant – au avut, toate, un numitor comun: ele radiografiau climatul interetnic din România plecând în esență de la imaginile în oglindă pe care și le contrapuneau unul altuia principalele grupuri etnice (români, maghiari și romi, în principal).

Depășind un anumit nivel de descriptivism empirist, specific primelor tentative de sintetizare a datelor culese pe teren, studiul își propune să ofere o sinteză a principalelor atitudini și orientări ale populației României pe baza elaborării unei *tipologii a atitudinilor și discursuri ideal-tipice*, corespunzătoare unor segmente sociale distincte. Demersul înglobează acele date longitudinale care permit o abordare unitară, bazată pe continuitate, ce consemnează aspecte esențiale și relevante pentru poziționarea subiecților în câmpul interetnicității.

Abstract

■ The present study redraws the map of ethnic relations in Romania on the basis of sociological surveys carried out by the Research Center on Inter-ethnic Relations (Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice, CCRIT) and by the Ethnocultural Diversity Resource Center (Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală), together with the Metro Media Transilvania Institute and the Romanian Institute for Research on National Minorities (Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, ISPMN). The author participated in all of these surveys as either research coordinator or as a consultant; and although the aforementioned surveys had different objectives and were carried out in different contexts, they had a common denominator, i.e. they examined the interethnic climate in Romania by taking the mirror-images which the main ethnic groups (Romanians, Hungarians and the Roma) had about one another.

Going beyond the descriptive level that was typical of the first attempts synthesizing the collected data, the study intends to synthesize the main attitudes and orientations of the population from Romania on the basis of *ideal-typical attitudes and discourses* corresponding with certain social segments. The study incorporates the longitudinal data which enable a unitary approach based on continuity, and record essential and relevant aspects for positioning the subjects in the field of inter-ethnicity.

CUPRINS

I. Obiective generale și justificare	5
II. Elemente de metodologie	6
a. Factorializarea	6
b. Analiza interpretativă - schiță pentru o semantică sociologică	14
III. Tipologia atitudinilor și segmentelor sociale corespondente	15
1. Orientare politică dominantă de dreapta (Formațiunile fostei CDR, PNL, PD/PDL, Alianța DA)	16
a. Pensionari și inactivi din zone de contact cu romii, nemaghiari	16
b. Români din Regat (cu orientare de dreapta)	16
c. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	17
d. Vârstnici (autoidentificați prin) „ardeleni”	17
e. Germani și alte naționalități	18
2. Opțiuni pro-UDMR	19
a. Maghiari din Secuime	19
b. Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin „altă etnie”	21
c. Romi din zone de contact cu românii/țigani români	21
d. Agricultori, non-respondenți	21
e. Inactivi din zone de contact cu romii/romi ardeleni	21
f. Regățeni/preponderent din Muntenia	22
g. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	22
h. Vârstnici autoidentificați ca „ardeleni”	22
i. Germani și alte naționalități	23
3. Loialism critic	23
a. Vorbitorii de maghiară din centrul, nordul și vestul Transilvaniei	23
b. Maghiari din Secuime	25
c. Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin „altă etnie”	25
d. Romi din zone de contact cu românii/țigani români	26
e. Inactivi din zone de contact cu romii/romi ardeleni	26
f. Regățeni /preponderent din Muntenia	26
g. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	26
4. Activismul romilor	27
a. Romi din zone de contact cu românii/țigani români	27
b. Agricultori, non-respondenți	28
c. Regățeni/preponderent din Muntenia	28
5. Xenofobie și radicalism naționalist	29
a. Regățeni/preponderent din Muntenia	29
b. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	30
c. Vârstnici autoidentificați prin „ardeleni”	30
6. Loialism radical minoritar	30
a. Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin „altă etnie”	30
b. Agricultori, non-respondenți	31
c. Inactivi din zone de contact cu romii/romi ardeleni	31
7. Atitudine antiprotecționistă – Opțiune pentru stat minimal	31
a. Vorbitori de maghiară din centrul, nordul și vestul Transilvaniei	31
b. Regățeni/preponderent din Muntenia	32
c. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	32
d. Germani și alte naționalități	33
8. Loialism moderat maghiarofob	34
a. Inactivi din zone de contact cu romii/romi ardeleni	34
b. Regățeni	35
c. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	35
d. Vârstnici autoidentificați prin „ardeleni”	35
IV. Concluzii	36
Anexă – Tabele comparative	39

SEMANTICĂ SOCIALĂ ȘI ETNICITATE. O TIPOLOGIE A MODURILOR IDENTITARE DISCURSIVE ÎN ROMÂNIA

I. OBIECTIVE GENERALE ȘI JUSTIFICARE

■ Încercarea de față intenționează să recompună un tablou al relațiilor interetnice din România pornind de la câteva anchete sociologice realizate pe parcursul anilor de către Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice (CCRIT), Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală împreună cu Metro Media Transilvania (CRDE și MMT) și Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN).¹ Deși derulate în contexte și cu obiective diferite, anchetele – la care autorul studiului de față a participat fie în calitate de realizator, fie de consultant² – au avut toate un numitor comun: ele radiografiau climatul interetnic din România plecând în esență de la imaginile în oglindă pe care și le contrapuneau unul altuia principalele grupuri etnice (români, maghiari și romi, în principal). Urmărind să dezvăluie mecanisme de stereotipizare și prejudecată, reprezentări, atitudini tipice sau valori legate de identitatea acestor grupuri, ele reușeau să se apropie întrucâtva de profunzimile modurilor de a gândi și resimți relația cu propria identitate și identitatea celorlalți, în căutarea patternurilor și a resorturilor mentalitare care definesc cadrele mai generale ale raportării la etnicitate.

În centrul analizelor s-au situat mereu relațiile dintre români și maghiari, înțelese drept relații pivotale pentru modul în care s-au structurat atât relațiile dintre majoritari și minoritari în general, cât și conceptualizarea politicilor legate de minorități. Construind eșantioane reprezentative pentru ambele segmente de populație, cercetările nu s-au limitat însă numai la explorarea naturii relațiilor dintre români și maghiari, ci au implicat pe parcurs referiri tot mai detaliate la romi – care au fost abordați în calitate de respondenți în sub-eșantioane reprezentative, în anchetele comandate de către CRDE – și la germanii și evreii din România, care, cuprinși doar incidental ca subiecți în aceste anchete, au fost în mod programatic obiectul unor numeroase referiri comparative pentru cele trei mari grupuri etnice investigate până acum.

Depășind un anumit nivel de descriptivism empirist, specific primelor tentative de sintetizare a datelor culese pe teren, paginile următoare urmăresc să ofere acum o sinteză a principalelor atitudini și orientări ale populației României pe baza elaborării unei *tipologii a atitudinilor și discursuri ideal-tipice*, corespunzătoare unor segmente sociale distincte. Demersul înglobează acele date longitudinale care

1 Cercetările vizate de prezentul studiu sunt următoarele: „Bazinul Carpatic” (CCRIT, 1997), *Ethnobarometer*, (CCRIT, 2000), *Barometrul relațiilor interetnice* (MMT, 2001, 2002), *Minorități Naționale din România. Reprezentări, intoleranță, discriminare* (ISPMN, 2006), *Coeziune socială și climat interetnic în România 2008*, octombrie – noiembrie 2008, (ISPMN, CCRIT). Analize detaliate ale datelor din „Barometrul relațiilor etnice” pot fi aflate în: *Relații interetnice în România postcomunistă*, volum editat de Lucian Năstase și Levente Salat, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitatea Etnoculturală, 2000 și: *Barometrul Relațiilor Etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*, Editori Gabriel Bădescu, Mircea Kivu, Monica Robotin, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitatea Etnoculturală, 2005.

2 Menționez aici și colaborarea de-a lungul timpului, în contexte diferite, cu o serie de sociologi reputați, precum Irina Culic, Mircea Kivu, István Horváth, alături de care autorul a contribuit de asemenea la elaborarea instrumentelor de lucru ale acestor cercetări.

permit o abordare unitară, bazată pe continuitate, ce consemnează aspecte esențiale și relevante pentru poziționarea subiecților în câmpul interetnicității.

Este vorba, pe de o parte, tehnic vorbind, de o tentativă de reducere a datelor, prin factorializare, la câteva clase de itemi atitudinali și atribute corelate între ele, care constituie elementele paradigmatiche ale unor patternuri de discurs (sau discursuri) – reprezentative pentru anumite categorii sau grupuri distincte din societate. Pe de altă parte, demersul de față mai încearcă să schițeze un cadru interpretativ pentru modurile în care se leagă acești itemi în posibile ansambluri discursive de tip autolegitimant sau justificativ, care se asociază cu o serie de atitudini și predispoziții ale subiecților ce au în vedere raportarea la ceilalți de etnie diferită și la climatul interetnic în general. Cu alte cuvinte, studiul nostru propune o metodologie ce vizează deopotrivă analiza cantitativă și maniera în care cifrele pot fi făcute „să vorbească”, tatonând un anumit tip de analiză ce ar putea fi definit drept „semantică sociologică”. Aceasta pornește de la o tehnică statistică de tratare a datelor de anchetă, pentru a ajunge să fondeze un demers interpretativ orientat spre reconstrucția sensului general în care se încadrează, ca într-un *puzzle*, fragmentele discursive punctuale redade de răspunsurile subiecților la întrebările de opinie. Rezultatul final se constituie într-o descriere detaliată a acestor „texte” justificative menită să restituie logici atitudinale specifice segmentelor și subsegmentelor sociale cu care se asociază.

II. ELEMENTE DE METODOLOGIE

a. Factorializarea

Punctul de plecare în cercetarea de față îl constituie relația de asociere între „atributele” sociale și „atitudini” la o scară ce ambiționează să integreze toate variabilele selectate pentru analiză. De pildă, la nivelul unei abordări punctuale a relației dintre două variabile, se poate observa că între limba maternă și acordul cu un enunț de tipul: „Lumea ar fi mai bună dacă toți oamenii ar fi ca românii” există o legătură, în sensul că ponderea celor care declară limba maternă ca fiind „română”, „romani” sau altă limbă - tind mult mai mult decât cei care declară limba maternă „maghiara” sau „germana”, de pildă, să fie de acord cu enunțul, precum în tabelul de mai jos:

Tabelul 1. Gradul de acord cu enunțul „Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca românii” – după limba maternă declarată a subiecților

		„Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca românii”					
		total de acord	mai degrabă de acord	nu prea sunt de acord	dezacord total	NS/NR	Total
Limba Maternă	Română	26,7%	23,5%	26,0%	13,9%	9,8%	100,0%
	Maghiară	4,4%	8,7%	21,3%	56,1%	9,4%	100,0%
	Germană	18,6%	16,3%	23,3%	32,6%	9,3%	100,0%
	Romales/țigănește	26,4%	23,8%	25,0%	10,2%	14,6%	100,0%
	Alta	34,6%	21,2%	15,4%	19,2%	9,6%	100,0%
Total	18,5%	18,1%	24,2%	29,3%	10,0%	100,0%	

Între limba maternă și acceptarea acestui enunț există astfel o asociere statistică, exprimabilă sub forma unui coeficient de contingență cu valoare de 0,438, care exprimă o legătură destul de puternică între cele două variabile. Astfel se poate conchide că apartenența la o comunitate lingvistică moștenită se leagă statistic de modul în care sunt percepuți românii ca grup etnic. Nu același lucru se poate spune și despre legătura dintre variabila „sex” și acordul cu același enunț: proporția acordului nu variază foarte mult în funcție de cele două categorii ale variabilei „sex”, așa încât coeficientul de contingență va fi aproape 0. Apartenența la genul masculin sau feminin, prin urmare, nu are nicio contribuție la a explica variabilitatea atitudinii.

Pornind de la această idee a existenței – sau absenței – de legături de dependență statistică între variabile, pasul următor va fi construcția unui tabel complex, care să cuprindă cât mai multe – dacă nu toate – variabilele reținute în baza de date, pentru a putea evalua în ansamblu corelațiile dintre acestea, într-un

tabel precum cel prezentat mai jos (Tabelul 2), unde cu (...) se marchează posibilitatea de a prelungi lista de variabile, pe orizontală și pe verticală tabelului. Scopul acestui asamblaj este evidențierea tabloului general al corelațiilor dintre variabilele supuse studiului, pentru a putea observa apoi desenul de ansamblu pe care aceste legături îl creează la nivelul universului populației studiate și a putea clasa variabilele în funcție de modul în care ele tind să se coreleze între ele. Aceste clase de variabile corelate sunt importante atât pentru simplificarea datelor, cât și pentru construcția tipologiilor pe care se întemeiază apoi analiza.

Tabelul 2. Modelul de tabelare a variabilelor incluse în analiză

		„Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca românii”					În ce măsură sunteți mulțumit de condițiile Dvs. actuale de viață?				...
		total de acord	mai degrabă de acord	nu prea sunt de acord	dezacord total	NS/NR	foarte mulțumit	mai degrabă mulțumit	mai degrabă nemulțumit	foarte nemulțumit	...
Sexul subiectului	Femei	922	913	1179	1332	570	102	686	549	165	...
	Bărbați	830	796	1108	1424	374	98	624	473	173	...
	Total	1752	1709	2287	2756	944	200	1310	1022	338	...
Limba Maternă	Română	1420	1250	1384	740	522	131	907	792	275	...
	Maghiară	153	303	740	1946	327	66	374	207	57	...
	Germană	8	7	10	14	4	1	2	0	1	...
	Romales/țigănește	155	140	147	60	86	1	20	19	6	...
	Alta	18	11	8	10	5	1	8	9	0	...
	Total	1754	1711	2289	2770	944	200	1311	1027	339	...
.....	

Variabilele selectate pentru analiză vizează astfel două paliere, care urmează să intre în corespondență.

Primul descrie caracteristici socio-demografice și culturale considerate semnificative pentru poziționările obiective ale subiecților în spațiul social și prezumate de regulă, în literatura sociologică, a constitui factorii determinanți pentru variațiile atitudinale. La acest nivel au fost reținute următoarele seturi de variabile:

- *variabile socio-demografice* referitoare la: sex, vârstă, tip de rezidență rural-urbană, talia localității, provincia de apartenență a subiecților, starea civilă;
- *variabile referitoare la statutul etno-cultural*: limba maternă, naționalitatea declarată, auto-identificarea etnică și regională (cu trei opțiuni de autoidentificare, ierarhizate), naționalitatea părinților și a bunicii, ponderea lingvistică a parcursului școlar (școlarizare în limba română exclusiv, în limba maghiară exclusiv, mixtă sau în altă limbă), registrele de utilizare a limbii materne (în spațiul privat, în spațiul public, în relația cu autoritățile), registrele de utilizare a limbii române;
- *variabile de stratificare socială* referitoare la: nivelul de educație, statutul ocupațional (activ sau inactiv și tipul de inactivitate), poziția în ierarhia ocupațională, domeniul de activitate, nivelul de utilare al gospodăriilor, suficiența veniturilor pentru acoperirea nevoilor primare ale familiei;
- *variabile de mobilitate teritorială* referitoare la: incidența călătoriilor în același județ, în județe învecinate, călătorii în aceeași regiune, călătorii în alte regiuni ale țării, călătorii în străinătate, persoane din familie emigrate sau rezidente în străinătate;
- *variabile de interacțiune socială* referitoare la: ponderea demografică a maghiarilor, românilor și a altor grupuri etnice în localitate, tipul contactelor reciproce între subiecți aparținând diferitelor grupuri etnice (contacte distante în spațiul public, contacte apropiate în spațiul public, contacte bazate pe schimb social, contacte în spațiul privat bazate pe încredere).

Al doilea palier este constituit de variabilele atitudinale, configurând următoarele teme în funcție de care subiecții erau invitați să ia poziție:

- *Etnocentrism*: măsura în care subiecții se simt mândri sau mai puțin mândri de apartenența la propriul grup etnic; măsura în care propriul grup etnic poate fi propus ca model de umanitate; măsura în care celelalte grupuri pot fi propuse ca modele de umanitate;

- *Raportare la cetățenie*: atașamentul față de statutul de cetățean român; distanțarea față de statutul de cetățean român; disponibilitatea subiectului de a-și sprijini țara în orice condiții;
- *Ierarhizări ale grupurilor etnice din România*, în funcție de bogăție, influență politică și respect;
- *Distanțe între grupuri*: scale de evaluare ale gradelor de acceptabilitate în contactul cu membrii altor etnii;
- *Percepția discriminării* propriului grup sau a altor grupuri etnice în ocuparea unui loc de muncă sau în afaceri;
- *Stereotipuri etnice*: caracterizarea principalelor grupurilor etnice (români, maghiari, romi, germani, evrei) prin intermediul unei liste prestabilite de atribute, prin selectarea a trei atribute dintr-o listă și ordonarea lor ierarhică;
- *Atitudini referitoare la evrei*: responsabilitatea autorităților române în Holocaust, acordul cu enunțuri privind poziția evreilor în societate: „*Emigrarea evreilor din România ar trebui încurajată*”; „*Evreii destabilizează societățile în care trăiesc*”; „*Evreii exagerează persecuțiile la care au fost supuși pentru a obține avantaje*”; „*Interesele evreilor din România diferă de cele ale celorlalți cetățeni*”; „*Creștinii adevărați nu ar trebui să aibă de-a face cu evreii*”; „*Evreii au prea multă influență politică în țara noastră*”; „*Politica și finanțele internaționale sunt controlate de evrei*”; „*Evreii au sprijinit instaurarea comunismului în România*”; „*Crucificarea lui Isus este un păcat pentru care evreii nu pot fi iertați*”;
- *Evaluarea relațiilor interetnice*: aprecierea relațiilor reciproce dintre grupurile etnice (români, maghiari, romi) în general și în localitatea de reședință, prin prisma relațiilor de cooperare, conflict și ignorare reciprocă; evaluarea tendinței de îmbunătățire sau înrăutățire a relațiilor interetnice din prezent față de perioadele anterioare;
- *Toleranță lingvistică*: măsura în care maghiara este sau nu tolerată în spațiul public; toleranța față de nemaghiarii care învață maghiara; toleranța față de cerința ca maghiara să fie învățată în zonele cu preponderență demografică maghiară;
- *Orientare politică*: opțiunea pentru principalele formațiuni politice participante la alegerile parlamentare;
- *Disponibilitate pentru mutare*: măsura în care subiectul ar fi dispus să se mute în același județ sau cartier, în alt județ, în altă regiune a țării; în Ungaria, într-o țară din Europa sau într-o țară de pe alt continent;
- *Satisfacție*: gradul în care subiecții sunt satisfăcuți de condițiile actuale de viață, compararea acestora cu condițiile de viață din anii trecuți; evaluarea traiului din viitorul apropiat;
- *Încredere în oameni politici relevanți*;
- *Valori*: acceptarea intervenției statului în reglarea prețurilor la alimentele de bază, a diferențelor dintre venituri, a asigurării locurilor de muncă; acceptarea introducerii de pedepse mai aspre pentru reducerea criminalității; acordul cu impunerea respectului tinerilor față de cei mai în vârstă, acordul cu responsabilitatea statului în raport cu bunăstarea individuală; acordul cu cerința ca educatorii să se ocupe prioritar de cei mai înzestrați copii, mai mult decât de cei obișnuiți; încrederea în sine *versus* încrederea în ceilalți; individualism; atitudinea față de legislația privind drepturile minorităților; atitudinea față de autoritarismul politic.

În final, variabilele enumerate rețin 1439 de itemi, conținând elemente de caracterizare socială a subiecților sau răspunsuri la întrebările de opinie care au constituit punctul de plecare pentru o reconstruire metodologică a relațiilor dintre aceștia.

Analiza factorială,³ aplicată într-o primă instanță ca analiză în componente principale a variațiilor itemilor atitudinali,⁴ a permis astfel extragerea a opt factori – adică a opt seturi de variabile corelate între ele care sunt pasibile de-a fi reduse la „factorul lor comun” și care descriu astfel opt tipuri atitudinale distincte, articulate prin discursuri diferite. Ele vor primi în analiză următoarele denumiri ce rezumă tendința principală:

3 Aceeași procedură de factorializare a mai fost folosită de autorul acestor rânduri pentru decelarea tipologiei consumului cultural. Vezi modul de lucru și prezentarea tipologiei în Marius Lazăr, „Femeile se uită la telenovele și bărbații la meci. O tipologie a modurilor de consum cultural”, publicat de Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii în *Sectorul Cultural din România. Infrastructură, resurse, consum*, București, Editura Polirom, 2007, p.152.

4 Modelul factorial „explică” 99,1% din variație, primul factor acoperind 81,5% din totalul acesteia. Pentru extracție s-a folosit Analiza în Componente Principale, iar ca metodă de rotire - metoda *Equamax*, cu normalizare de tip Kaiser.

- „*Orientare către dreapta politică*”: este vorba despre subiecți de naționalitate română din familii homogame, care frecventează biserica, inactivi, cu status coborât și cu utilități ale gospodăriei de nivel mediu. Nu consideră că este un avantaj să fie români, dar nu le este nici indiferent; cred că „nu contează etnia” atunci când este vorba de ierarhizarea grupurilor etnice în funcție de respect sau influență politică. Au o părere negativă despre maghiari și romi, caracterizarea evreilor fiind ambivalentă - și o viziune conflictualistă despre relațiile cu românii și cu romii. Votează cu partide de dreapta (CDR/PNL/PNTCD/PD/PDL/ANCD - Alianța DA) sau refuză să voteze. Au atitudini antisemite la nivelul caracteristicilor „recesive”.
- „*Orientarea către UDMR*”: subiecții se autoidentifică prin „maghiar” sau „maghiar ardelean”, formează căsătorii homogame, utilizează întotdeauna maghiara în spațiul privat și niciodată româna, deși școala a fost făcută și în română și în maghiară. Româna este folosită mai mult în relația cu autoritățile sau la cumpărături. Imobili, nu călătoresc în afara regiunii de rezidență. Trăiesc în zone de contact multicultural cu maghiari în majoritate, dar interacțiunile cu românii se limitează la contactul de la distanță (din vedere) iar cele cu alte grupuri etnice sunt și mai limitate. Sunt în total dezacord cu românii și manifestă un etnocentrism moderat. Autocaracterizarea ca grup etnic este exclusiv pozitivă iar viziunea despre ceilalți (români și romi) exclusiv negativă. Se distanțează de statutul de cetățean român și asociază acest statut cu stigmatul. Manifestă disponibilitate pentru emigrare în Ungaria. Consideră că românii au un statut dominant în societate iar minoritățile (maghiarii și mai ales romii) sunt discriminate. Votează cu UDMR și consideră că relațiile cu românii sunt mai bune în prezent comparativ cu perioadele anterioare, sau cel puțin neschimbate. Prețuiesc respectul pentru cei mai în vârstă și gândesc relația dintre stat și cetățean în termeni protecționiști.
- „*Loialism critic*”: subiecții sunt maghiari din Transilvania locuind preponderent în orașe mici și mijlocii cu majoritate românească sau cu paritate între români și maghiari, provenind din familii homogame și cu limba maternă maghiară. Limba maternă e folosită mai mult în familie și mai rar în spațiul public sau cu autoritățile; locurile de muncă sunt însă segregate, fiindcă maghiara este utilizată la lucru sau „întotdeauna” sau „niciodată”. Cu o educație preponderentă la nivelul școlii profesionale sau de ucenici, subiecții aparțin mai curând mediului muncitoresc sau lucrătorilor în servicii. Atitudinea fundamentală poate fi denumită „loialism critic” deoarece combină înclinația de a accepta statutul de cetățean român cu o perspectivă critică asupra cetățeniei și cu un etnocentrism disputat (opiniile sunt contradictorii cu privire la excelența morală a maghiarilor, dar există o puternică mândrie în a se considera maghiari). Atitudinea se asociază cu deschiderea față de celelalte grupuri etnice minoritare, a căror coprezență este considerată legitimă.
- „*Activismul romilor*”: subiecții provin mai degrabă din Muntenia, se declară „romi” sau „țigani” și români, ca a doua opțiune de autoidentificare. Provin din familii homogame etnic sau mixte și declară limba romani ca fiind limbă maternă. Nu vorbesc deloc maghiara iar româna o folosesc acasă și cu prietenii, uneori; întotdeauna la cumpărături; niciodată la medic sau cu autoritățile, într-un mediu unde românii sunt majoritari. Interacțiunile cu românii au loc la toate nivelele. Se declară de religie neoprotestantă. Subiecții nu au decât educație elementară, sunt fără ocupație sau prestează munci necalificate iar femeile se declară casnice. Gospodăriile sunt foarte slab utilizate (au în schimb televizor) iar veniturile familiei adesea nu îi acoperă nevoile cele mai importante. Există o puternică disponibilitate spre schimbarea zonei de domiciliu. Atitudinile oscilează între indiferentism etnic (nu se răspunde la întrebările vizând aprecierea celorlalți), tendința de a-i lua pe ceilalți - respectiv pe români - drept model (altero-centrism) și tendința de a-i critica. Sunt prezente destul de pregnant autostigmatizarea (rușinea de a fi rom) și autocompătirea (inconvenientul de a fi rom), grupul de referință al acestor subiecți, în funcție de care își echivalează statusul fiind românii. Aceștia din urmă sunt recunoscuți ca deținând o poziție dominantă și totodată discriminativă în raport cu romii, deși subiecții cred că romii tind să fie cei mai respectați. O parte din atitudinile românilor din zonă sunt copiate de acest segment de subiecți - mai ales atitudinea negativă față de maghiari -, fiind preluate odată cu atitudinile populației dominante și patternurile ei de stereotipizare. Opțiunile politice se împart între PSD (fost PSDR) și Partida Romilor, fiind legate de așteptările politicilor asistențiale promovate de către aceste partide.

- „*Xenofobie și radicalism naționalist*”: subiecții sunt români din familii homogame etnic din mediul rural, mai frecvent din Muntenia și zone cu dominație etno-demografică românească, cu vârste de peste 55 de ani, văduvi – sau subiecți care se autoidentifică prin „rom”, „german” sau altă naționalitate, la a doua sau a treia opțiune, aparținând unor familii mixte. Subiecții sunt pensionari, foști muncitori calificați sau meseriași, lucrători în servicii, funcționari, tehnicieni sau agricultori – în general cu nivel de trai scăzut și puțin mobili. În general, contactele cu reprezentanți ai altor etnii sunt evitate. Fuziunea dintre un etnocentrism maximal, ce proclamă atașamentul complet la propriul grup etnic și o asumare maximală a statutului de cetățean constituie trăsăturile acestui tip. Faptul se asociază cu o respingere radicală a celorlalți, implicit a dreptului de a se așeza liber pe teritoriul țării, al județului sau localității de reședință. Stereotipurile referitoare la români sunt în general pozitive – iar cele privind maghiarii complet negative. Intoleranța față de celelalte grupuri etnice se asociază cu intoleranța față de toleranța celor care încearcă să se apropie de ceilalți (de pildă românii care învață maghiara) și cu convingerea că minoritățile au prea multe drepturi sau au atâtea drepturi câte le sunt necesare. Opțiunile politice se orientează spre formațiunile de dreapta din spectrul fostei CDR (un indicator totodată al situației într-un timp anume – începutul anilor 2000 – al acestui model de atitudine) și spre partidele naționalist-radicale precum PRM, PUNR, PNG.
- „*Loialism radical minoritar*”: subiecții au vârste între 45-55 de ani și se autoidentifică etnic prin „maghiar din România”, „cetățean român de etnie / naționalitate maghiară”, „maghiar cu cetățenie română” sau alt apelativ sau regional, prin „muntean”, „regățean”, „secui”, „moldovean” sau „balcanic”. Este vorba, astfel, de un amestec de etnii – români (de religie greco-catolică), maghiari, germani și alte apartenențe naționale, foarte mobili teritorial, care își asumă un loialism radical, exprimându-și atașamentul total la ideea de cetățenie română, dar se distanțează de alte grupuri minoritare etnic, față de care se declară indisponibilitatea de a accepta un contact. Supremația grupurilor în ierarhia etnică este disputată: pe primul loc sunt clasați ba maghiarii (după criteriul „respect”), ba românii (după bogăție și influență), ba germanii, ba evreii. Distincția între ierarhizarea bazată pe respect (care ține de status moral) și cea bazată pe putere este importantă pentru autoclasarea compensativă a membrilor minorităților naționale în vârful unei ierarhii unde supremația politică sau economică aparține de regulă „celorlalți”, „campioană a respectului” fiind considerată de regulă propria etnie.
- „*Liberalism*”: subiecții afiliați acestui tip atitudinal sunt rezidenți în orașe mari (inclusiv București), mai ales bărbați tineri, sub 44 de ani, cu studii superioare sau medii. Se autoidentifică prin „european”, „balcanic” sau „est-european” și aparțin mai multor grupuri etnice (o pondere mai însemnată o au aici subiecții proveniți din familii mixte). Nivelul lor de trai este peste medie, pentru că se asociază cu poziții sociale ce țin de clasa mijlocie și superioară: patroni, manageri, cadre superioare tehnice, economice sau administrative, medici și intelectuali, funcționari administrativi, cadre tehnice. Sunt foarte mobili, călătorind practic peste tot în țară și, de asemenea, în străinătate și sunt disponibili la mutare, inclusiv la emigrare. Interacțiunea cu celelalte grupuri etnice este complexă și variată iar percepția celorlalți este mai curând pozitivă, tinzând să plaseze pe primul loc în ierarhie, uneori alături de români, pe germani și evrei. Opțiunile politice, când devin distincte, se îndreaptă mai curând spre partide minuscule, ale fostelor cadre, de genul PS, PSM, PNR, ApR, PUR, PC. Poziția asociată acestei grupe factoriale este însă una mai apropiată de liberalism, respingând protecționismul statului și autoritarismul și încurajând individualismul.
- „*Loialism moderat maghiarofob*”: moldoveni din sudul provinciei și ardeleni, subiecții își asumă identități regionale („moldovean”, „ardelean”, „european”) sau se declară „maghiari din România”. Grupa factorială se mai asociază cu segmentul de inactivi, predominant pensionari, rezidenți în gospodării cu dotări mai curând precare (doar cu televizor și congelator, telefon fix, eventual mașină). Zonele de rezidență sunt multiculturală, care facilitează contactul cu maghiari, cu romi și cu evrei. Interacțiunile subiecților cu aceștia din urmă sunt însă mai curând absente sau se referă la relații avute cu membrii acestui grup în trecut. Dominanta atitudinală o constituie o formă de loialism moderat care recomandă ca cetățenii să își sprijine necondiționat țara, deși raportare la cetățenie nu asigură nemijlocit și avantaje (poate fi rezumată prin formula: „sunt mândru întrucâtva și nu mi-e rușine de faptul că sunt cetățean român, dar asta nu îmi face viața nici mai ușoară, nici mai grea”). Convingerea că nu există discriminare pentru minorități în zona de rezidență („nu contează naționalitatea”) și că, dimpotrivă, românii ar

fi dezavantajați se asociază cu o ostilitate surdă față de maghiari, a căror prezență lingvistică este dezavuată, atribuindu-li-se rea intenție în folosirea românei (pe care nu o folosesc în prezența românilor, deși o cunosc), relațiile dintre români și maghiari fiind considerate de asemenea mai proaste în prezent față de alte perioade. Politic, atitudinile se corelează cu cele ale nehotărâților, care încă nu știu cu cine vor vota la alegeri.

Aceeași procedură de factorializare a fost apoi aplicată tabelului original transpus, în care coloanele au devenit rânduri, iar rândurile coloane, obținându-se, în același mod, 10 categorii de subiecți,⁵ corespunzând segmentelor sociale cu care se asociază factorii atitudinali extrași, după cum urmează:

1. „*Vorbitori de maghiară din centrul, nordul și vestul Transilvaniei*”: este vorba despre subiecți din alte zone ale Transilvaniei decât Secuimea, unde maghiarii alcătuiesc o minoritate semnificativă sau unde românii domină demografic aproape exclusiv. Proporțional, subiecții din această grupă sunt în mai mare măsură tineri (sub 35 de ani), locuind mai degrabă în orașe mari sau localități rurale (mai puțin reprezentați în orașele mici ale regiunii). Cei mai mulți dintre ei provin din familii homogame maghiare protestante sau catolice, declarându-se de naționalitate și limbă maternă maghiară. Parcursul școlar al subiecților tinde să fie efectuat exclusiv în limba maghiară, subiecții declarând că stăpânesc destul de bine româna, limbă pe care o utilizează des, în funcție de ponderea etnodemografică a localității de rezidență, în contexte publice mai ales. Un segment mai restrâns din această grupă provine din familii mixte - româno-maghiare sau germano-maghiare – unde sunt expuși mai frecvent, în grade diferite, la contactul cu limba maghiară, chiar dacă nu întotdeauna maghiara este și limba vorbită acasă. Se duc la biserică mai des sau mai rar și sunt în general activi. Pot fi mai frecvent întâlniți în domenii precum industria, construcțiile, învățământul, cercetarea și cultura, în concordanță cu nivelul de școlarizare și câștigă suficient pentru a nu fi afectați de lipsuri precum insuficiența banilor pentru mâncare sau întreținerea locuinței.
2. „*Maghiari din Secuime*”: această categorie acoperă subiecții din Secuime care se autoidentifică prin „maghiari”, provenind și ei din familii maghiare fără ascendenți de altă etnie și practicând la rândul or homogamia. În „nucleul dur” al acestui segment poziția de suprație etnodemografică pe care o dețin în localitățile lor de reședință subiecții din această categorie face ca interacțiunile sociale (la nivel familial, amical, în raporturile de schimb sau de muncă și la nivel oficial) să vizeze aproape exclusiv coetnici maghiari. Faptul asigură și o preeminență zonală a limbii maghiare, care se impune drept limba dominantă în comunicarea la toate nivelurile de interacțiune: interpersonal, public sau în relația cu autoritățile. (La acest din urmă nivel, subiecții declară că, totuși, în relația cu poliția ajung să utilizeze mai curând româna). Relațiile cu românii din zonă, deși nu sunt de principiu evitate, sunt percepute ca fiind mai curând absente sau ignorate: spre deosebire de coetnicii maghiari, românii nu sunt remarcați nici în calitate de vecini, nici în calitate de colegi de muncă; ei nu sunt frecvențați și nici nu li se cere ajutorul sau sfatul; de asemenea, ei nu fac parte din cercul de rude de care se înconjoară maghiarii din acest segment. Caracteristicile socio-economice în schimb nu diferă prea mult de cele ale ansamblului populației, nivelul de trai părând a se situa la un nivel mediu – cu gospodării nemodernizate, de unde nu lipsesc însă telefonul fix, congelatorul și uneori automobilul. Frecvența ieșirilor în străinătate (mai ales spre Ungaria) este însă semnificativ mai mare decât în restul populației.
3. „*Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin «altă etnie»*”: cuprinde respondenții de altă etnie decât cea română, maghiară sau germană și care se autodescriu în termeni regionali („moldovean”, „muntean”, „secui”, „balcanic”) și/sau prin etnonime alternative la cele dominante („maghiar din România”, „maghiar ardelean”, „maghiar cu cetățenie română”) sau prin termenul de „rom”. Sunt mai degrabă imobili, declarând că nu au ieșit din localitate sau din județ în ultimul an. Singurul grup etnic cu care nu interacționează sunt germanii (indicator mai degrabă al absenței unui contact regional cu aceștia din urmă.). O pondere mai importantă a acestora își declară apartenența la confesiuni neoprotestante

5 Metodologia de extracție utilizată a fost aceeași, cei 10 factori acoperind 98% din variația factorială totală.

sau la biserica greco-catolică. Caracteristicile secundare se asociază cu, proporțional, o mai marcată apartenență la categoria necalificaților sau a zilierilor din agricultură.

4. „*Romi din zone de contact preponderent cu românii*”: subiecții din „nucleul dur” al acestei grupe se declară romi sau țigani, aparținând unor familii homogame și având drept limbă maternă limba romani. Trăiesc în comunități dominate mai ales de români și se consideră la rândul lor români, în a doua sau a treia variantă de autoidentificare. Cunosc limba română la perfecție, folosind-o în familie sau cu apropiații, uneori și întotdeauna la cumpărături. (subiecții declară ca nu folosesc însă româna la medic și nici în relația cu autoritățile – un indicator mai curând al minimizării contactelor cu aceste tipuri de parteneri sociali mai curând decât al tipului de comunicare). Interacțiunile sociale cu coetnicii au loc însă la toate nivelurile (de la nivelul interpersonal până la schimburi sociale și înrudire). Gradul de ocupare al acestor subiecți este foarte redus, mulți dintre ei având un nivel scăzut de școlarizare și fiind fără ocupație. Gospodăriile sunt prost utilizate – fără telefon, fără congelator, în această grupă întâlnindu-se și ponderea cea mai redusă de posesori de televizoare color; adesea lipsesc și banii pentru mâncare sau pentru întreținere.
5. „*Agricultori, non-respondenți*”: subiecții incluși în acest segment au tendința de a refuza răspunsurile cu caracter personal, singura caracteristică socială identificabilă fiind aceea a apartenenței la categoria ocupațională a agricultorilor. Faptul exprimă asocierea între un statut coborât și refuzul exprimării unei opinii, relație echivalentă fie cu autoexcluderea din categoria deținătorilor unei opinii legitime,⁶ fie a devalorizării unilaterale și subiective a „contractului” insului cu societatea dominantă, ca efect al statusului său precar.
6. „*Inactivi din zone de contact predilect cu romii*”: categoria include cu precădere inactivi, dintre care pensionarii reprezintă o pondere semnificativă, provenind din familii care nu au pe nimeni emigrat sau plecat temporar în străinătate. Subiecții folosesc auto-identificatori precum „român ardelean”, „țigan român”, „european” și locuiesc în zone de contact multi-etnic, unde predomină relațiile cu romii. Relațiile cu evreii, preponderent în public, sunt menționate de asemenea, dar cu referire mai ales la trecut.
7. „*Rurali regățeni*”: nucleul dur al acestui segment îl formează locuitorii satelor din Regat, mai ales din regiunea sudică (Muntenia, Oltenia), cu naționalitatea și limba maternă române, religie ortodoxă și descendență familială homogamă pe mai multe generații. Locuiesc în medii lingvistice dominate exclusiv de română și nu au deloc contact cu niciunul dintre grupurile minoritare național importante din țara noastră (maghiari, romi, germani), cărora le ignoră, de asemenea, complet limba. După apelativul „român”, pe care îl utilizează în primul rând pentru a se autoidentifica, subiecții folosesc în al doilea sau al treilea rând apelative regionale („muntean”, „oltean”, „moldovean”, „regățean”, „balcanic”). Ocupația predilectă este cea de muncitor calificat, dar există un subsegment important din această grupă care la data anchetei nu erau angajați. Nivelul de dotare al gospodăriilor este precar: în general lipsesc, dintre utilități, mașina de spălat automată, combina muzicală, cuptorul cu microunde, automobilul personal, telefonul mobil, calculatorul, internetul și instalațiile video – iar în ultimele 12 luni s-a întâmplat să nu le ajungă banii pentru mâncare sau plata cheltuielilor de întreținere a locuinței. Mobilitatea lor geografică se limitează la regiunile țării, fiind proporțional semnificativ mai puțini cei care nu călătorit deloc în străinătate în ultimul an.
8. „*Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare (tehnocrați)*”: subiecții din această categorie sunt reprezentativi pentru segmentul bine educat din orașele mari, incluzând aici și Capitala - în general foste sau actuale cadre superioare și funcționari cu studii tehnice, economice sau juridic-administrative. Cu un nivel de bunăstare peste medie, posedă gospodării în care, pe lângă utilitățile „de necesitate” mai apar cuptorul cu microunde, combina muzicală, calculatorul. Cu toate acestea, un subsegment important consideră că banii nu le sunt suficienți pentru alimente sau întreținere. Pe de altă parte, subiecții din această grupă sunt foarte mobili, călătorind în țară și în străinătate, adoptând totodată apelativul de „europeni”, atunci când își descriu propria identitate. Contactele cu membrii celorlalte grupuri naționale din România sunt frecvente, dar distinctive apar aici interacțiunile la toate nivelele cu germanii,

6 Vezi aici și Bourdieu, *La Distinction, critique sociale du jugement*, Paris, Les Editions de Minuit, 1979, pp. 466 și urm.

care sunt frecvențați mai ales în calitate de vecini, colegi sau prieteni, cărora li se cere uneori sfatul sau sunt primiți în familie ca rude.

9. „Vârșnici cu descendență etnic mixtă autoidentificați drept «ardeleni»”: vârștele celor incluși în acest segment trec în general de 65 de ani, ponderea văduvilor fiind, în mod firesc, mai mare decât în alte grupe, ca și asumarea statutului de pensionar – foștii lucrători din industrie sau agricultură fiind mai bine reprezentați. Specific respondenților de aici le este asumarea unei ascendențe etnic mixte, în care tata sau mama sunt maghiari, subiectul asumându-și o etnie diferită de aceea a fiecăruia dintre părinți. Autoidentificare prin „ardelean” vine să sublinieze, din această cauză, o raportare neutră la etnie, prin care o singură apartenență nu e considerată reprezentativă. Totuși, limba maghiară e bine asimilată și este utilizată mai ales în sfera domestică, niciodată însă în spațiul public sau în relația cu autoritățile. Relațiile cu maghiarii sunt și ele frecvente și generalizate, mai puțin la nivelul asumării raporturilor de rudenie sau al solicitării de sfaturi. O relație analogă se manifestă însă și cu romii. Subiecții sunt puțin mobili, zona lor de mișcare restrângându-se la suprafața propriului județ.

10. „Germani și alte naționalități”: subiecții din această categorie se autodefinesc identitar prin „german”, „sas”, „șvab”, „rom”, „țigan român” sau prin alt etnonim și locuiesc preponderent în mediul rural, în sate aparținătoare ale comunelor, populate de asemenea de maghiari și romi. Tendința de evitare a contactelor cu romii este însă semnificativ mai importantă în acest segment, relațiile cu maghiarii fiind în mai mare măsură favorizate. Socializați religios în copilărie, subiecții mai păstrează un contact cu bisericile de apartenență, deși mai puțin zelos. Nivelul de școlarizare maxim atins îl reprezintă școala postliceală sau colegiul, ocupațiile subiecților acoperind funcții manageriale, o bună parte acestora fiind liber profesioniști sau pensionari. Distinctivă este de asemenea prezența temporară în străinătate, la muncă sau la studii, a unor membri de familie. Nivelul de dotare al gospodăriilor este peste medie, cu utilități complete (care includ și mașina de spălat vase, și casa de vacanță, calculator, automobil etc.).

Tabloul 3. Intersecția dintre segmentele sociale și gruparea factorială a atitudinilor (tipurile de discurs), conform mediei scorurilor factoriale

CATEGORII	GRUPARE FACTORIALĂ (TIPURI DE DISCURS)								
	Orientare spre dreapta	Opțiune Pro UDMR	Loialism critic	Activismul Romilor	Xenofobie și radicalism naționalist	Loialism radical minoritar	Liberalism	Loialism moderat maghiaro-fob	Total
Vorbitori de maghiară din Centrul, Nordul și Vestul Transilvaniei	,12	.	2,21	,36	,13	,66	,67	.	1,46
Maghiari din Secuime	.	1,63	1,60	,00	,83	,02	,59	,51	1,42
Subiecți cu autoidentificare alternativă	-,16	2,20	2,58	,46	,56	2,61	.	,16	2,07
Romi din zone cu români / țigani români	,33	2,15	2,62	1,93	,11	.	-,12	,59	1,74
Agricultori, non-respondenți	,63	2,28	1,69	2,02	,55	1,93	.	.	1,37
Inactivi din zone de contact cu romii/ romi ardeleni	1,02	2,02	1,61	.	-,05	3,14	.	1,67	1,41
Regățeni /preponderent din Muntenia	1,84	2,20	2,49	1,91	1,58	,51	1,45	1,74	1,70
Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare	1,27	1,44	1,79	.	1,40	,42	1,17	2,20	1,36
Vârșnici autoidentificați prin „ardeleni”	,08	1,50	,64	,33	1,14	,50	,34	1,76	,68
Germani și alte naționalități	1,20	2,32	.	.	,53	.	1,23	.	1,28
Total	,97	1,80	2,08	1,74	,93	1,72	,94	1,69	1,41

Intersecția dintre aceste tipuri atitudinale și discursive și categoriile sociale corespondente – a căror descriere face obiectul întregii secțiuni următoare – ar trebui să dea naștere teoretic unui număr de 80 de categorii distincte de subiecți, cu discursuri asociate. În realitate, avem de-a face cu tendințe efective de asociere între subsegmente și subclase de discurs pentru un număr mult mai mic de grupe de analiză, relevante în tabelul de mai jos. Acesta indică tendințele puternice de intersectare ale acestor categorii pe baza mediei scorurilor de regresie asociate itemilor, obținute din metoda factorială. În descriere vor intra, astfel, doar intersecțiile marcate cu caractere îngroșate.⁷

b. Analiza interpretativă - schiță pentru o semantică sociologică

Clasele factoriale al căror mod de alcătuire a fost descris mai sus sunt ordonate ierarhic prin intermediul matricii factoriale a scorurilor rotate și se prezintă sub forma unor *liste* de răspunsuri (itemii atitudinali) la întrebările formulate în chestionar, ordonate în funcție de coeficienții de corelare cu factorul extras. Coeficienții exprimă tăria legăturii dintre acești itemi și greutatea lor în definirea specificului factorului, lista întreașă fiind aceea care în cele din urmă va umple de conținut descrierea fiecărui tip în parte. În interpretarea factorului – și deci investirea cu sens a tipologiei – contează astfel în primul rând seria factorială de itemi în ansamblu, cu care fiecare atribut sau variantă de răspuns la chestionar se corelează în interiorul factorului. Faptul că atributul obține scoruri mai înalte și e afișat în fruntea listei –sau, dimpotrivă, obține scoruri joase și e listat la sfârșit – contează, din nou: itemii cu scoruri mari tind să definească caracterul factorului – să îi dea definiția; să îl numească. Itemii cu scoruri slabe, deși sunt aliniați în aceeași serie factorială, descriu relația cu itemi din factori înrudiți: elementele față de care *se opun* aceștia sunt mai degrabă cele care le „împing” spre gruparea „lor” factorială. Poziția în listă exprimă, astfel, importanța itemului, dar și gradul lui de „autonomie” în raport cu clasa de caracteristici în care se înscrie, exprimând sensibilitatea lui la variațiile de tip structural.

Caracteristicile descriptive pot fi clasate astfel în două grupe: *caracteristici tari*, care contribuie consistent la constituirea factorului cu care se asociază – și *caracteristici slabe*, care se grupează în aceeași clasă cu cele tari, dar contribuie foarte puțin sau deloc la constituirea factorului și pot „aluneca” spre o clasă „învecinată” foarte ușor, la o eventuală modificare a aranjării datelor (adăugarea unor variabile suplimentare sau eliminarea din analiză a altora). Caracteristicile tari sunt cel mai importante în definirea factorilor. Ele vor fi denumite, în analiza noastră, *caracteristici dominante*. Caracteristicile slabe le vom numi, convențional, *caracteristici recesive* – prin analogie (și doar analogie, fără a duce comparația mai departe) cu relația dominant-recesiv din genetică. Pentru aceste caracteristici recesive este importantă de asemenea relația cu „antifactorul”⁸ grupării lor factoriale, față de care ele se definesc prin opoziție, fiind astfel „aduse” să se alinieze structural listei de itemi dominanți.

Dar în afara acestui joc de „atrageră” și „respingere” – importantă rămâne seria de itemi pe a căror listă apare o anumită caracteristică – serie care constituie o axă de sinonimie, dând o valoare și un sens pozitiv sau negativ atitudinilor asociate. Categoriile tipologice funcționează semantic ca niște axe paradigmatică – în sens Jakobsonian⁹ – care determină o anumită omologie a sensurilor termenilor unui discurs. (Un exemplu aici: sensul caracteristicii de „uniți” sau „religioși” atribuit de către maghiarii românilor poate sugera conotații pozitive în afara contextului; într-o serie sinonimică ce listează însă mai ales defecte ale românilor printre care și „ostilitatea” sau „superstiția”, valoarea acestor atribuiri trebuie reconsiderată, înclinând mai curând spre sensuri depreciative.)

Este important de subliniat, de aceea, că semnificația unui item – adică a unei variante de răspuns din chestionar – se definește relațional; el nu are o valoare în sine, ci doar prin referire la ceilalți termeni cu care se corelează (se „atrage” sau „resping”), care oferă un *context* și integrează răspunsul într-un *tip de discurs*. Astfel, o propoziție de genul: „în aflarea unui loc de muncă nu contează naționalitatea” poate

7 Ceea ce era de subliniat ca principiu metodologic în analiza publicată în 2007 rămâne valabil și acum. Astfel, „avantajul metodei de mai jos provine din faptul că modelul tipologic [...] propus nu este rezultatul unei operații de pre-categorizare, ci rezultă din corelarea liberă a variabilelor [...] considerate relevante. Tipurile nu sînt construite pornind de la un set de ipoteze asupra relațiilor dintre variabile, ci rezultă în urma unei listări a atributelor și comportamentelor cel mai frecvent asociate de anumite clase de subiecți. Ele redau logica imanentă a datelor, patternurile lor de corespondență, independent de setul de așteptări, clasificări sau presupuziții teoretice cu privire la modalitățile în care atributele ar urma să fie grupate.” (Marius Lazăr, op. cit, p. 154)

8 „Antifactorul” este gruparea factorială care definește categoria tipologică opusă celei a căreia i se aliniează un item care obține un scor de regresie negativ.

9 A se vedea Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, Ed. de Minuit, Paris, 1963.

primi conotații diferite în funcție de contextul în care e plasată și propozițiile cu care intră în legătură; ea poate enunța fie absența discriminării etnice la angajare, fie un sens normativ pentru ceea ce trebuie să se întâmple („nu trebuie să conteze” naționalitatea), fie exprimă o formă de disimulare a discriminării prin denegarea etnicității drept criteriu semnificativ de recrutare – în funcție de alte enunțuri cu care se corelează și a căror legătură statistică trebuie nu doar marcată, ci relevată la nivelul constituirii de sens. Interpretarea noastră va consta exact în tentativa de a găsi legăturile dintre propozițiile disparate care se reunesc în seriile factoriale care le caracterizează și în reconstituirea ipotetică a unui discurs-tip – sau a unui mod de argumentare sau articulare atitudinală – care să dea sens alăturărilor probate statistic și să facă mai inteligibilă lumea socială reală. Factorii decelați de analiză sunt pasibili să descrie tipuri ideale – iar coerența acestora urmează a fi redată prin interpretare. Este, de fapt, un mod de a articula „ceea ce ne spun datele” la nivelul experienței de cunoaștere de care suntem capabili în științele sociale.

Iar finalmente este vorba de a retrasa, într-o formă care poate fi considerată primitivă, cadrele unei analize semantic-structurale aplicată datelor sociale, în care principiul holismului și al ordinii supra-individuale, definite prin relații de ordine între itemi – includere, excludere, sinonimie sau consecvență logică – se regăsesc în interiorul unui demers considerat până acum prin excelență „pozitiv”.

„Sintaxa” discursurilor astfel constituite este una simplă – rudimentară chiar, care se încheagă pornind de la valorile logice ale aprobării sau dezaprobării unor enunțuri date, predeterminate de forma de articulare a răspunsurilor din chestionarul sociologic – valori nuanțate apoi de non-răspunsuri sau declinarea competenței de a răspunde (răspunsul prin „nu știu”) și, de asemenea, de gradarea acordului sau dezacordului în răspunsul la întrebările ce conțin scale atitudinale. În corelarea întregului ansamblu de răspunsuri, legăturile care se stabilesc între ele tind astfel să schițeze fragmente de afirmații, negații, nuanțări – care se asociază cu un set de „locutori” sociali: subiecți tipizați, cu caracteristici sociale asemănătoare, care produc răspunsuri asemănătoare și care, astfel, sunt importanți pentru transmiterea sau consolidarea pentru anumite tipuri de atitudine.

„Discursurile” sau fragmentele de discurs astfel identificate vor diferi, în mod firesc, de suma tuturor răspunsurilor – cele care se exprimă de regulă procentual în rapoartele de cercetare ca marje de acord sau dezacord ale „românilor” sau „maghiarilor” despre cutare problemă, cele care apoi dau iluzia unor blocuri etnice compacte aflate în competiție. Construcția stereotipurilor și a unei gândiri esențialiste despre grupurile etnice are, iată, și o componentă de construcție metodologică, sondajele prezentate astfel având rolul de a întări și legitima predispozițiile și cadrul de mentalitate prin care unii îi judecă pe ceilalți. Să spunem însă, din nou, că discursurile nu sunt ale „românilor”, „maghiarilor” sau „romilor” în general, ci aparțin unor locutori cu o identitate socială precisă, unor segmente definite prin atribute sociale care îi apropie sau despart pe indivizi și care pregătesc terenul unor atitudini și forme de exprimare opinională comune. Este problematic, așadar, dacă se poate vorbi de un Mare Discurs Românesc sau un Mare Discurs Maghiar pe care să le „descopere” cercetarea empirică altundeva decât în mințile creatorilor de ideologie: în realitate avem de-a face cu o polifonie discursivă de tipul celei descrise de Bahtin când vorbește de plurilingvism,¹⁰ care întrețese în diferitele forme de exprimare seturi de elemente discursive aflate în competiție sau dialog.

III. TIPOLOGIA ATITUDINILOR ȘI SEGMENTELOR SOCIALE CORESPONDENTE

■ În cele ce urmează vor fi descrise tipurile atitudinale desprinse din analiza factorială, odată cu segmentele sau subsegmentele sociale ce funcționează în calitate de „locutori” pentru fragmentele discursive decupate. Descrierea enumeră mai întâi caracteristicile distinctive ale subiecților – respectiv trăsăturile care îi diferențiază social de ceilalți din aceeași sau altă categorie. În al doilea rând, sunt puse în relație răspunsurile asociate cu subsegmentul respectiv, într-un demers interpretativ ce urmărește reconstituirea sensului și a motivației fragmentelor de discurs reținute, împreună cu refacerea legăturii lor cu tipul de discurs la care se afliază.

10 Mihail Bahtin, „Forme ale timpului și ale cronotopului în roman”, în *Probleme de literatură și estetică*, București, Ed. Univers, 1982.

1. Orientare politică dominantă de dreapta (Formațiunile fostei CDR, PNL, PD/PDL, Alianța DA)

a. Pensionari și inactivi din zone de contact cu romii, nemaghiari

Caracteristici sociale:

Traii în zone preponderent multiculturale, de contact exclusiv cu romi sau în zone cu romi și maghiari (cu aceștia din urmă fiind și vecini), fără membri ai familiei plecați în străinătate – este seria de atribute care disting acest segment de inactivi de ceilalți și îi apropie de orientarea de dreapta. Autoidentificarea prin „român ardelean” sau „țigan ardelean” sunt atribute secundare. Un număr restrâns de subiecți de religie mozaică contribuie de asemenea la caracteristica secundară a grupării, fapt care explică menționarea, printre atribute, a contactului cu evreii, cu care se înrajuțorează, se sfătuiesc sau chiar se înrudesc. Ceea ce „atrage” acest segment „recesiv” de subiecți din grupă este opoziția față de atitudinile etnocentrice.

Opinii și atitudini:

Considerându-se mai degrabă nemulțumiți de condițiile de viață, ca și în anul trecut și fără speranța vreunei îmbunătățiri în viitor (sau cu așteptarea unei înrăutățiri), acești subiecți cu tendințe spre opinii echilibrate referitoare la propria identitate națională, exprimând un dezacord moderat față de ideea că e un avantaj să te fi născut român și respingând totodată indiferența față de aceasta.

Subiecții tind să respingă timid și antisemitismul, fiind în total dezacord cu izolarea evreilor („*Creștinii adevărați nu ar trebui să aibă de-a face cu evreii*”) și în dezacord moderat cu încurajarea emigrării acestora, nedând niciun răspuns când sunt întrebați despre implicarea autorităților românești în Holocaust. O încărcătură factorială foarte mică a scorurilor se asociază cu opinia că evreii sunt civilizați și se caracterizează mai curând prin religiozitate.

Secundare și slab conturate în profilul grupului (cu ponderi factoriale foarte mici) sunt însă și tendințele antisemite: negarea participării României la Holocaust (ca răspuns la întrebarea: „*Autoritățile române au participat la exterminarea evreilor în timpul celui de-al II-lea Război Mondial?*”) se corelează cu acordul total față de afirmații precum: „*Interesele evreilor din România diferă de cele ale celorlalți cetățeni*” (total de acord), „*Crucificarea lui Isus este un păcat pentru care evreii nu pot fi iertați*” (total de acord), „*Suferința poporului evreu este o pedeapsa de la D-zeu*” (total de acord și acord parțial), ultimele afirmații putându-și afla un corespondent în ideologia implicită transmisă prin predici, în biserică. Nu primesc răspunsuri însă întrebările cu formulări mai sofisticate de tipul: „*Politica și finanțele internaționale sunt controlate de evrei*”, „*Evreii exagerează persecuțiile la care au fost supuși pentru a obține avantaje*” și „*Evreii destabilizează societățile în care trăiesc*”. Fapt care poate fi pus atât pe seama nivelului mai scăzut de instrucție, cât și pe seama unui antisemitism indus religios.

Cea mai pregnantă atitudine o constituie încrederea foarte mică acordată lui Béla Markó. Încredere puțină e acordată și lui Traian Băsescu și lui Călin Popescu Tăriceanu – iar foarte puțină lui Dan Voiculescu, Emil Boc și Mircea Geoană. Clasa politică e prin urmare respinsă în ansamblul ei.

La nivelul atitudinilor secundare (cu variație mică) – antisemitismul surprins mai sus se asociază cu o foarte mare nemulțumire față de condițiile de viață din prezent, cu menționarea încrederii foarte mari în George Becali și cu o apreciere a evreilor ca fiind „civilizați”, în contrast cu romii, care sunt în primul rând „hoți”, apoi „leneși” și „murdari”.

Segmentul poate fi caracterizat, astfel, prin alinierea dominantă la atitudinile politice de dreapta și printr-un antisemitism și radicalism – subsidiare, care le „diluează” asocierea la acest factor, dar sugerează o reacție la atitudini ale segmentelor cu care se află în opoziție, precum etnocentrismul maghiarilor (opoziție care îi apropie de segmentul regășenilor – vezi mai jos) sau atitudinea pozitivă față de evrei a orășenilor cu studii superioare.

b. Români din Regat (cu orientare de dreapta)

Caracteristici sociale:

Subiecții au domiciliul în provinciile fostului Regat și se declară români la întrebarea despre naționalitate (autoidentificare prin „român”, în lista de atribute identitare). Declară limba maternă ca fiind

româna, religia - ortodoxă și provin din familii homogame, cu părinți și bunici de aceeași naționalitate. Trăiesc în localități fără maghiari, cu populație predominant românească și nu intră în contact deloc cu maghiari. Au contacte, însă, distante, cu romii („*îi știu mai mult din vedere, dar am și colegi sau vecini cu care mă salut*”).

Nu dețin în gospodărie mașină de spălat vase și nu au nici casă de vacanță.

Opinii și atitudini:

Dominanta atitudinală cea mai importantă o constituie părerea extrem de negativă despre maghiari, cărora regășenii le văd numai defecte: maghiarii ar fi astfel, *egoști, orgolioși, ipocriți, uniți*. (Este interesant cum operează aici caracteristica „*uniți*”, atunci când e vorba de grupuri etnice concurente: în acest caz el tinde să atragă atenția asupra unei amenințări îndreptate spre propriului grup, mai curând decât asupra solidarității, ca virtute intrinsecă celorlalți.)

Atitudinile subsidiare (ce exprimă o pondere factorială și variabilitate scăzute) îi vizează negativ și pe romi („*hoți, apoi: murdari, leneși, înapoiți*”), pe evrei („*superstițioși*”) și, din nou pe maghiari, care sunt văzuți, cu superioritate, ca fiind „*delăsători*”.

Deși există opinii ferme despre maghiari, nu se dă niciun răspuns la întrebările privind sensul transformării relațiilor dintre români și maghiari, nici față de o perioadă mai recentă, nici mai îndepărtată.

c. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare

Caracteristici sociale:

Nu apar caracteristici distinctive asociate – sunt aceleași ca ale segmentului în ansamblu: rezidenți în orașe mari, cadre tehnice, economice sau administrative și funcționari cu studii superioare, de vârste mijlocii.

Opinii și atitudini:

Opțiunea politică clară pentru partidele de dreapta (CDR/PNL/PNTCD/PD/PDL/ANCD - Alianța DA) sau pentru PNL, luat separat, reprezintă trăsătura distinctivă cea mai importantă.

Aceasta se asociază cu o percepere a maghiarilor ca fiind „*orgolioși*” și „*uniți*” – iar subsidiar, cu încărcătură factorială neglijabilă, cu o părere despre evrei cum că aceștia sunt „*egoști*”, printre cele mai importante calități ale lor numărându-se inteligența și spiritul întreprinzător.

d. Vârstnici (autoidentificați prin) „ardeleni”

Caracteristici sociale:

Nu există caracteristici sociale distinctive pentru acest segment, cu excepția mențiunii grupei de vârstă de 50-54 de ani (atribut cu încărcătură neglijabilă).

Opinii și atitudini:

Toate încărcăturile factoriale sunt neglijabile și astfel au o pondere redusă la constituirea factorului, descriind atitudini subsidiare, care par formulate în răspăr.

În esență, acestea traduc un antisemitism radical. Evreii sunt descriși în termeni exclusiv negativi: „*ostili*”, „*delăsători*”, „*înapoiți*”. (Germanii apar la rândul lor ca fiind „*delăsători*”, iar maghiarii – „*superstițioși*”). Subiecții exprimă un acord total cu enunțuri de genul: „*Emigrarea evreilor din România ar trebui încurajată*”; „*Evreii destabilizează societățile în care trăiesc*”; „*Evreii au prea multă influență politică în țara noastră*”; „*Politica și finanțele internaționale sunt controlate de evrei*”; „*Evreii au sprijinit instaurarea comunismului în România*”.

Condițiile de viață sunt apreciate pozitiv și hiperoptimist (subiecții sunt „foarte mulțumiți” de condițiile de viață; „mult mai bine” trăiesc anul acesta față de anul trecut și cred că vor trăi „mult mai bine” peste un an). Nu se dă curs (non-răspunsuri) evaluării relațiilor dintre români și maghiari și dintre români și romi – iar când sunt recunoscuți, policienii primesc în general scoruri foarte bune de încredere pentru: Călin Popescu Tăriceanu, Corneliu Vadim Tudor, Dan Voiculescu, Emil Boc, Ion Iliescu, Béla Markó, Mircea Geoană) – sau doar bune: Corneliu Vadim Tudor, Dan Voiculescu, Gheorghe Becali. Cu toate acestea, „alt partid” este cel preferat la alegeri decât cele ale celor menționați mai sus.

e. Germani și alte naționalități

Caracteristici sociale:

Subiecții sunt rezidenți în localități rurale – tendențial în sate aparținătoare de comune – și se identifică prin „german”, „sas”, „șvab”, „rom” (atribut neglijabil) sau alt etnonim corespunzător minorităților din România (atribut cu încărcătură slabă). Zonele de rezidență permit contactul predilect cu maghiarii, care predomină în ansamblul interacțiunilor cotidiene – și mai puțin cu românii sau cu romii.

Importantă pentru distinctivitatea socială a acestui segment este socializarea religioasă din copilărie, când subiecții afirmă că, între 8 și 12 ani mergeau la biserică o dată pe săptămână sau o dată pe lună, în prezent mergând mult mai rar.

O pondere mare în constituirea factorului o au dotările din gospodărie, unde există telefon mobil, calculator și conectare la internet, televizor color, mașină de spălat automată – în general dotări complete sau peste medie. Deși informațiile privind ocupația sau domeniul de activitate fost sau actual tind mai degrabă să lipsească (un posibil răspuns îl constituie statutul de inactiv sau pensionar), este semnificativ faptul că în familie există cineva care lucrează sau studiază în străinătate.

Opinii și atitudini:

„Mai degrabă mulțumiți” de condițiile de viață de la data realizării interviurilor, subiecții consideră că trăiesc „mai bine” față de anul precedent și vor trăi și „mai bine” peste un an.

Orientarea lor politică dezaprobă puternic politicieni de genul lui Corneliu Vadim Tudor și Gheorghe Becali (ambii întrunesc „foarte puțină încredere”), dar și Ion Iliescu sau Călin Popescu Tăriceanu (ambii cu foarte puțină încredere, de asemenea). În schimb, Traian Băsescu se bucură de multă încredere.

Subsidiar, mai sunt pomeniți și alți politicieni (Béla Markó, de pildă, față de care există atitudini și pro și contra, moderate), dar scorurile asociate sunt neglijabile, neglijabilă fiind și contribuția acestor atribuți la constituirea factorului. Comportamentul electoral înclină însă mai degrabă spre absenteism (nu intenționează să meargă la vot) sau – cu scor neglijabil – spre un vot pentru PD sau PDL.

Relațiile interetnice sunt apreciate în general ca fiind tensionate: ele sunt evaluate ca fiind conflictuale sau de ignorare reciprocă între români și romi, atât la nivel național, cât și în localitate; între români și maghiari relațiile sunt prezentate ca fiind conflictuale, de asemenea, mai degrabă la nivel local. (Nu e întâmplător că aprecierea apare asociată mai curând cu acest segment social: românii și maghiarii vor tinde să subvalueze importanța conflictului la nivel local, comparativ cu situația la nivelul întregii țări. Funcționează, astfel, la români și maghiari, un efect paralel de autoapreciere etnocentrică ce vizează solidaritatea pozitivă cu propria comunitate locală, capabilă, se sugerează, să anihileze tensiunile din exterior datorită virtuților oamenilor „de treabă” ai locului).

Dar o asemenea situație „obiectivă” a germanilor în planul contemplării climatului interetnic din Transilvania este însoțită și de o „dezetnicizare” a percepției raporturilor dintre grupuri. „Nu contează etnia în ceea ce privește influența politică sau respectul acordat”, tind să menționeze aceștia în mai mare măsură, atunci când sunt puși să ierarhizeze grupurile etnice din propria regiune după bogăție, influență politică și respect.

În ceea ce privește asumarea memoriei atrocităților din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, subiecții afirmă deschis participarea autorităților române la exterminarea evreilor și a romilor (pentru ultimii existând și o nesiguranță mai marcată, prin ponderea mai mare a răspunsurilor „nu știu”).

Astăzi, evreii sunt percepuți ca remarcându-se în primul rând prin religiozitate, ei mai primind și calificative precum „uniți”, „modești” – dar și „orgolioși”.

Atitudinea față de evrei respinge, de asemenea, antisemitismul. Încărcăturile factoriale sunt importante când se resping enunțuri care odinioară formau nucleul justificativ al ideologiilor antisemite, precum: „Emigrarea evreilor din România ar trebui încurajată” („total dezacord” și „nu prea sunt de acord”), „Evreii destabilizează societățile în care trăiesc” („total dezacord”), „Evreii au prea multă influență politică în țara noastră” („total dezacord” și „nu prea sunt de acord”), „Crucificarea lui Isus este un păcat pentru care evreii nu pot fi iertați” („total dezacord”) și „Suferința poporului evreu este o pedeapsa de la Dumnezeu” („total dezacord”). Antisemitismul există totuși, dar subsidiar, aprobarea afirmațiilor de mai sus, obținând scoruri neglijabile, cu variație mică.

2. Opțiune pro-UDMR

Este interesant de observat la acest nivel faptul că segmentul definit ca „ardeleni de limbă maghiară din Transilvania Centrală, de Nord și Vest” nu obține scoruri de asociere semnificative cu acest factor. Aceasta nu înseamnă că maghiarii din aceste regiuni nu votează cu UDMR, ci doar că această opțiune nu este structural preeminentă și că nu dezvăluie o tendință semnificativă mai importantă a subiecților de aici de a se orienta proporțional mai puternic spre UDMR. Din acest motiv, deși este vorba tot de maghiari, acest segment nu e pregnant în asocierea cu votul acordat UDMR.

a. Maghiari din Secuime

Este vorba despre subiecți a căror autoidentificare se face în termeni etnici, prin mențiuni precum „maghiar” și „maghiar ardelean” – spre deosebire de categoria „ardelenilor de limbă maghiară”, unde predomină mai curând autoreferiri culturale, legate de limba maternă. Familiile sunt cvasiintegral homogene maghiare, cu soțul sau soția de aceeași naționalitate.

Interacțiunile predilecte sunt intramaghiare, la toate nivelurile, inclusiv familiale sau vizând încrederea și relațiile de prietenie – românii sau alte etnii fiind contactați mai mult vizual („îi cunosc din vedere”). Mediul social este însă unul multicultural, permițând inițierea de contacte între români și maghiari în primul rând, apoi cu germani și romi. Lectura itemilor ce definesc corelația factorială permite astfel interpretarea acestora ca tendință de centrare pe relațiile intracomunitare și (relativă) închidere în raport cu alte comunități, determinate de raporturile de coetnicitate. (Subiecții spun că nu au rude, colegi sau vecini români sau germani, că nu se sfătuiesc și nici nu se întrajutorează cu aceștia. De asemenea, ponderea majoritară a maghiarilor în localitate, care ar putea lămurii lucrurile, apare ca un atribut secundar: aceasta înseamnă că absența contactelor cu alte grupuri, în acest segment, nu e determinată numai de imposibilitatea obiectivă a inițierii lor, ci și de un alt factor). Închiderea se asociază cu o mobilitate teritorială scăzută (un număr semnificativ de respondenți declarând că nu au călătorit în ultimul an în afara regiunii căreia îi aparțin).

Interacțiunea lingvistică apare drept element definitoriu pentru profilul socio-demografic al segmentului. Subiecții interacționează predilect cu alți maghiari și vorbesc întotdeauna în maghiară între prieteni și niciodată în română, chiar dacă parcursul școlar l-au realizat în mod egal în românește și maghiară. Româna e folosită însă predilect în relația cu autoritățile – respectiv la primărie – sau la medic. Pe măsură ce scorurile factoriale devin mai mici, acest model ideal de interacțiune lingvistică se flexibilizează și diversifică, în funcție de compoziția etno-demografică a localității și zonei: în zonele unde maghiarii sunt dominanți, dominația maghiarei rămâne exclusivă, chiar în contactul cu primăriile sau poliția.

De fapt, pot fi descrise trei patternuri majore de utilizare a limbii maghiare, în funcție de distincția dintre spațiul privat, spațiul public-cotidian și relația cu autoritățile:

- „Întotdeauna” sau „des” în spațiul intim – și „des” sau „uneori” în spațiul public sau cu autoritățile;
- „Întotdeauna” acasă, „des” la muncă, cu prietenii sau la cumpărături, - „uneori” la medic și „niciodată” cu autoritățile;

„Întotdeauna”, peste tot – în afară de poliție însă – acolo unde maghiarii sunt dominanți;

Invers, acestora le corespund alte trei patternuri de utilizare a limbii române:

- „Niciodată” sau „uneori” – acasă; „des” cu prietenii, la cumpărături sau la medic; „întotdeauna” sau „des” cu autoritățile;
- „Niciodată” – în spațiul privat; „uneori” sau „niciodată” în spațiul public sau la primărie;
- „Niciodată” acasă sau cu prietenii și „uneori” la muncă sau cumpărături; „des” la poliție.

Distinctivă mai este și absența, în dotarea gospodăriei, a legăturii la internet, a unui aparat video sau a cuptorului cu microunde.

Opinii și atitudini:

Orientarea spre Uniunea Democrată a Maghiarilor din România ca opțiune politică diferențială caracterizează acest segment de cetățeni maghiari.

Diferendul fundamental cu românii constituie axa în jurul căreia se organizează atitudinile predominante și structurează etnocentrismul susținătorilor UDMR. (Este vorba despre atitudinile suporterilor, nu ale partidului; și despre așteptările acestora de la politicieni). O propoziție precum „Lumea ar fi mai

bună dacă și restul oamenilor ar fi ca românii” întâlnește o dezaprobare totală în acest segment, ceea ce face pereche cu aprobarea moderată a aceluiași enunț, formulat în oglindă cu primul și vizând maghiarii („Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca maghiarii din România” obține un „mai degrabă de acord”).

Diferența se exprimă prin recunoașterea poziției de subordonare a maghiarilor față de un grup perceput ca hegemonic și care este responsabil pentru faptul că „minoritățile au prea puține drepturi”. Românii se impun ca fiind „cei mai bogați, influenți politic și respectați”, maghiarii venind mai curând pe locul al doilea, mai ales în ceea ce privește respectul de care se bucură. Maghiarii apar totodată ca „dezavantajați” și în obținerea unui loc de muncă, și în privința succesului în afaceri. (O reprezentare complementară, prin care maghiarii apar ca fiind mai bogați, iar românii cei mai influenți, ambele grupuri fiind la fel de respectate, aduce o nuanță suplimentară acestei poziționări, dar obține scoruri factoriale neglijabile).

Românii li se atribuie, de asemenea, în caracterizarea făcută de acest segment de maghiari, mai ales carențe morale: ei sunt „ipocriți”, „delăsători”, „ostili”, „egoști”, „leneși”, „dezbinați”. O caracteristică neutră enunțată ar putea fi religiozitatea (trăsătură văzută ca fiind dominantă), dar în această serie paradigmatică – și în asociere cu un epitet precum „superstițioși”, semantica descrierii românilor prin „religioși” semnaleză mai curând un defect. (Cu încărcături factoriale neglijabile, profilul caracterologic românesc se mai îmbogățește și cu : „înapoiați”, „proști”, „hoți”, „murdari”).

Maghiarii, în schimb, apar drept „cinstiți”, „demni de încredere” – și, ca atribute subsidiare (neglijabile): „inteligenți”. Tot subsidiar, germanii sunt „egoști” (o trăsătură care, în anumite contexte, poate semnaliza desolidarizarea în raport cu maghiarii).

Totuși, comportamentul românilor e sancționat pozitiv atunci când aceștia dau semne de bunăvoință față de maghiari, învățându-le, de pildă, limba: „Românii care au învățat maghiara pentru a vorbi cu cunoscuții lor maghiari au procedat corect” – sună un enunț cu care subiecții descriși în acest paragraf tind să fie „total de acord”, tot așa cum un consens perfect survine și atunci când se afirmă că „Românii din zonele locuite aproape în întregime de maghiari ar trebui să cunoască limba maghiară”. Etnocentrismul se transferă astfel la nivelul practicilor de comunicare și al „micro-politicilor utilizării limbii”, un simptom semnificativ fiind desensibilizarea la cerințele de împărtășire a codului lingvistic formulate de ceilalți în enunțuri de genul „Este nepolitic să doi maghiari să vorbească în limba maghiară atunci când în jur sunt și români, indiferent de subiectul discuției” – frază cu care maghiarii din acest decupaj „nu prea sunt de acord”. Această reticentă trebuie înțeleasă totuși nu doar într-un registru al normelor generale de interacțiune cotidiană, ci și într-acela al drepturilor minoritare de utilizare a limbii materne, asupra cărora se atrage implicit atenția. Un dezacord ferm și lipsit de ambiguitate – deși cu scoruri factoriale neglijabile – îl întâlnește însă o propoziție folosită deseori pentru a incrimina și crea suspiciune față de transparența intențiilor maghiarilor în raport cu majoritarii, în viața de fiecare zi, de tipul „Sunt mulți maghiari care, deși știu, evită să vorbească în limba română”.

Una peste alta, însă, relațiile maghiarilor cu românii sunt „de ignorare reciprocă” în comunitățile de rezidență, fără ca cei din urmă să fie neapărat evitați. (Evitați net sunt doar romii.) Dinamica acestor relații este însă pozitivă, apreciate fiind ca „ceva mai bune” atât față de perioada de dinainte de 1989 (în subsidiar sunt considerate chiar „mult mai bune”) cât și în raport cu perioada 1996-2000 sau cu anul care a trecut (cu scoruri factoriale neglijabile).

Distanțarea de români, ca grup etnic, se asociază cu detașarea de cetățenia română, ca expresie a contractului ei cu statul, prin dezacordul ferm exprimat față de enunțul „Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări”. Corelată cu un alt enunț pentru care există suficient de mult suport – „Există lucruri pentru care trebuie să-mi fie rușine că sunt cetățean român” – această atitudine redă o detașare de statutul de cetățean român asociată cu stigmatul pe care aceasta îl provoacă. În subsidiar (cu scor neglijabil) există însă atitudini divergente față de cerința sprijinului patriotic necondiționat: „Oamenii ar trebui să-și sprijine țara chiar dacă lucrurile nu merg bine” este o frază care întrunește și acordul și dezacordul moderat al subiecților.

În aceste condiții, disponibilitatea exprimată pentru emigrare în Ungaria nu mai este surprinzătoare. Dar intrigă așteptările protecționiste față de stat, exprimate prin acordul moderat cu idei precum: „Bunăstarea fiecărui om depinde în principal de stat” și „Statul ar trebui să stabilească prețul maxim la alimentele de bază” – teze care conferă statului o legitimitate pragmatică mai curând decât una simbolică și redau o sensibilitate socială mai curând anti-liberală, împărtășită de o bună parte din concetățeni. Dezacordul subsidiar (reamintesc: cu scoruri care pot fi neglijate în elaborarea ideal-tipului) față de individualism din enunțul „Trebuie să lupți singur pentru interesul tău” și față de întărirea, totodată, a controlului represiv

al statului (în: „Pentru a diminua criminalitatea ar trebui introduse pedepse mai aspre” – „dezacord”) – redau o poziționare ambivalentă în raport cu statul „majoritarilor”, acceptat ca instanță reguloare pentru raporturile sociale, dar nu ca autoritate hegemonică în raport cu doleanțele minoritare.

b. Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin „altă etnie”

Caracteristici sociale:

Singurele atribute distinctive ale subiecților din acest segment care se intersectează cu opțiunea politică pentru UDMR sunt date de faptul că aceștia nu folosesc niciodată limba maghiară la poliție și că au un contact cu românii mai mult „din vedere” și cvasinul cu germanii.

Opinii și atitudini:

Scorurile factoriale înalte atinse de cele câteva întrebările de opinie asociate cu atributele din această grupă contribuie consistent la constituirea factorului, așa încât trebuie luate în considerație. Astfel, ceea ce individualizează grupa este dezacordul total cu afirmația: „Este nepoliticos ca doi maghiari să vorbească în limba maghiară atunci când în jur sunt și români, indiferent de subiectul discuției” – a cărei interpretare se leagă de micro-politica lingvistică schițată mai sus – și absența intenției de schimbare a domiciliului, fie, în județ, fie în alt județ din aceeași zonă, fie în altă regiune.

c. Romi din zone de contact cu românii/țigani români

Caracteristici sociale:

Nu prezintă atribute diferențiatore față de ansamblul grupului.

Opinii și atitudini :

Opiniile reflectate de acest segment îi apropie pe subiecții care le vehiculează de profilul romilor din zonele locuite de maghiari, care sunt percepuți ca fiind „avantajați”, atât în afaceri, cât și în ocuparea unui loc de muncă, în timp ce românii sunt „dezavantajați”. Românii sunt văzuți ca „egoști” și, de asemenea, „avantajați” în raport cu grupurile minoritare în general, mai ales prin comparație cu românii.

Condițiile precare de viață contribuie la afirmarea și susținerea cerințelor de protecție socială garantate de către stat, prin acordul cu următoarele propoziții: „Statul ar trebui să asigure locuri de muncă pentru toți cetățenii săi”, „Diferențele dintre salarii ar trebui reduse în avantajul celor mai săraci”, „Grevele și manifestațiile nu fac decât rău, creând dezordine și instabilitate”, „În situația economică actuală, șomerii ar trebui să accepte orice loc de muncă disponibil”. Consensul cu aceste din urmă afirmații, ca și perspectiva critică asupra discriminării operate de către români sunt elementele care „atrag” acest segment sub umbrela factorului „opțiune pentru UDMR”, în care poate fi întâlnită aceeași cerință de garantare a protecției sociale de către stat.

d. Agricultori, non-respondenți

Acest segment este și el corelat cu factorul prin efectul structural al nonrăspunsurilor cumulate – și implicit al dezinteresului sau dezaprobării neexprimate – față de temele etnocentrismului, loialismului sau față de cele vizând descrierea raporturilor dintre etnii. Segmentul nu se asociază cu un grup etnic anume și tinde să grupeze subiecți auto-situați în afara sferei problematice a anchetelor sau care consideră opinia lor ca nefiind una de luat în seamă. În acest caz, non-răspunsurile exprimă mai curând tendința de automarginalizare a subiecților în raport cu spațiul de formulare a unor opinii „legitime”. Valoarea acestui segment pentru constituirea factorului este astfel pur pozițională.

e. Inactivi din zone de contact cu românii/romi ardeleni

Există un singur item corespunzător acestui segment care se corelează cu un scor mare cu opțiunea pentru UDMR, iar acesta este considerarea relațiilor dintre români și maghiari ca fiind neschimbate față de anul precedent.

f. Regățeni/preponderent din Muntenia

Există doar 12 subiecți în toate cercetările care intră în acest segment, 5 dintre ei fiind maghiari stabiliți în Regat, de fapt – element care ar putea explica corelația cu factorul. Este limpede că acest segment minuscul este inclus în această grupă factorială prin efectul structural al clasificării și poate fi neglijat.

Caracteristici sociale:

Subiecții se remarcă prin faptul că nu au internet, nu au aparatură video, nu au cuptor cu microunde – și deci dotarea gospodăriilor nu este dintre cele mai satisfăcătoare. De asemenea, nu au niciun fel de relații cu germani sau romi și nu au călătorit în ultimul an.

Opinii și atitudini:

Există un conservatorism și autoritarism extrem ce descrie atitudinea acestui grup minuscul, tendințe traduse prin acordul concertat cu propoziții precum: „*Pentru a diminua criminalitatea ar trebui introduse pedepse mai aspre*”, „*Primul lucru pe care trebuie să-l învețe un copil este respectul față de adulți*” și „*Este nevoie de o mână puternică pentru a îndrepta situația în țara noastră*.”

g. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare

Caracteristicile sociale ale acestui segment nu diferă de cele ale grupului în ansamblu (vârste mijlocii, cadre tehnico-economice cu poziții în management sau calificări profesionale superioare).

Opinii și atitudini:

Subiecții au o viziune mai relaxată asupra relațiilor interetnice, considerând că nu contează naționalitatea pentru accesul la un loc de muncă sau reușita în afaceri pentru români și maghiari, dar contează pentru romi, care sunt dezavantajați. Maghiarii și românii sunt însă deopotrivă „dezbinați” – iar primii sunt văzuți mai curând ca fiind totodată „civilizați” și „întreprinzători”. Ei par apropiați de o perspectivă mai curând liberală asupra universului social, dezaproband autoritarismul sugerat prin enunțuri de genul: „*Este nevoie de o mână puternică pentru a îndrepta situația în țara noastră*” – sau „*Primul lucru pe care trebuie să-l învețe un copil este respectul față de adulți*” și susținând egalitatea de șanse a indivizilor în fața școlii (prin dezacordul cu afirmația: „*Educatorii ar trebui să se ocupe în primul rând de copiii cei mai înzestrați, nu de cei obișnuiți*”).

Liberalismul acestui grup e completat de o evaluare pozitivă a capitalului social dat de încredere (dezacord cu: „*Nu poți avea încredere în nimeni, ci numai tine însuși*”) și cu o detașare față de ideea de cetățenie română care nu se asociază și cu stigmatizarea națională (rușinea de a fi român): respondenții exprimă un dezacord moderat cu afirmația: „*Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări*” – dar această atitudine exprimă mai curând o formă de deschidere spre perspectiva unei cetățenii multiple mai curând decât una de blam necondiționat adresat unui stat generator de complexe de inferioritate. Articularea discursivă care corespunde acestei dispoziții ar fi astfel, mai curând: „*Nu mă simt (sau nu prefer să fiu) cetățean român mai curând decât al oricărei alte țări, dar nu există lucruri legate de asta pentru care trebuie să-mi fie rușine*”.

h. Vârstnici autoidentificați ca „ardeleni”

Caracteristici sociale:

Singura trăsătură corelată cu acest factor: „nu a călătorit în ultimul an în altă regiune a țării”. Imobilitatea teritorială și vârsta înaintată sunt trăsături care tind să se asocieze cu un anumit conservatorism și, implicit, cu anumite forme de intransigență care includ raportarea negativă la ceilalți.

Opinii și atitudini:

Există o dominantă emoțională pozitivă în discursul acestui segment, care trimite la o viziune mai curând optimistă despre climatul interetnic. Simpatia subiecților se orientează în general spre maghiari, cărora li se atribuie mai ales calități, ei fiind percepuți a fi „*cumsecade*” și „*primitori*” (atribute care, trebuie remarcat, se potrivesc „în oglindă” modului în care se autoevaluează românii), apoi: „*harnici*”, „*civilizați*”,

„inteligenți”, „cinstiți”, dar și „religioși”. Este exprimat de asemenea acordul total cu ideea că „Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca maghiarii din România”.

Se consideră că maghiarii au „cea mai mare influență politică și bogăție”, trecând înaintea românilor, iar relațiile lor cu românii sunt apreciate ca fiind „de colaborare”, atât la nivel național cât și la nivel local, menținându-se neschimbate față de perioada anterioară (perioada vizată trimite mai curând la anii 1996-2000) sau fiind chiar mai bune decât în anul precedent. Subiecții din această grupă se simt ei înșiși foarte deranjați când cineva se declară „deranjat să audă vorbindu-se în jur în maghiară”.

Față de problema raportării la cetățenia română, atitudinea este mai curând una rezervată, de abținere de la un răspuns tranșant. Două tipuri de opinii își fac loc, de fapt, prin această abținere, care corespund unor sub-grupuri distincte în acest segment: una care refuză autostigmatizarea, părând a spune: „Nu știi dacă prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări, dar nu există lucruri pentru care trebuie să-mi fie rușine că sunt cetățean al acestei țări” – și una mai curând autostigmatizantă: „există unele lucruri pentru care trebuie să-mi fie rușine că sunt cetățean român și nu știu sau nu mă interesează să fiu cetățean român mai curând decât cetățean al oricărei alte țări”.

Scoruri nesemnificative primesc răspunsurile ce vizează relațiile dintre maghiari și români sau dintre maghiari și romi, care sunt descrise ca fiind „altfel” decât de cooperare, conflict sau indiferență – sau caracterizarea germanilor ca fiind „proști”, contribuind nesemnificativ la constituirea factorului, mai curând prin opoziție față de perspectiva germanilor asupra percepției climatului interetnic.

i. Germani și alte naționalități

Caracteristici sociale:

Nu există caracteristici specifice pentru această subgrupă.

Opinii și atitudini:

Subiecții recunosc supremația poziției românilor printre celelalte grupuri etnice (ei sunt cei mai bogați, respectați și au cea mai multă influență politică), dar îi caracterizează mai curând în termeni conotați indirect negativ („religioși” și „superstițioși”). Maghiarii sunt descriși în schimb mai mult prin calități – pozitiv dar fără simpatie neapărat (lipsește, de pildă, atributul „cumsecade”): ei sunt „harnici” în primul rând, apoi „uniți”, „civilizați”, „cinstiți”, „curați”, „primitivi”, „curați” sau „modești”. Relațiile dintre români și maghiari la nivel general sunt văzute mai curând a fi conflictuale sau de ignorare reciprocă - perspectivă care se opune structural părerii celor descriși în segmentul anterior.

Percepția romilor este și aici extrem de negativă: caracteristica lor cea mai frapantă o constituie, conform aprecierii acestui segment, faptul că sunt „murdari” – iar apoi: „hoți” și „leneși”. „Harnici” sunt, în schimb, evreii – iar germanii: „uniți”.

3. Loialism critic

a. Vorbitorii de maghiară din centrul, nordul și vestul Transilvaniei

Caracteristici sociale:

Conținând subiecți localizați în regiunile de nord, de vest și centrale ale Transilvaniei, cu o pondere mai mare în localități cu profil rural-urban, o componentă feminină mai bine reprezentată și o pondere mai marcantă a religiei protestante, grupul se delimitează de celelalte prin afirmarea limbii maghiare ca diferențiator social, într-un mediu cultural care permite utilizarea atât a codului lingvistic maghiar cât și celui românesc.

Grupul se remarcă prin proporția semnificativ mai mare a lucrătorilor în servicii, comerț sau turism sau prin numărul mai important de absolvenți de școli profesionale sau de ucenici, cu venituri care în general acoperă fără probleme necesarul atât pentru hrană, cât și pentru întreținerea locuinței, cu excepții ocazionale într-o parte sau alta.

Comportamentul religios este polarizat, subiecții având tendința să declare că frecventează biserica o dată pe an, deși există de asemenea un grup important care ajunge la biserică și de mai multe ori pe săptămână.

Atributele sociale dominante ale acestui grup sunt legate în primul rând de reproducerea familială a naționalității maghiare: limba maternă este maghiara, iar bunicii sunt toți maghiari, ca și părinții, de altfel, în acest segment care dă caracteristica dominantă a întregului factor.

Acasă se vorbește întotdeauna în maghiară – niciodată românește – limbă pe care subiecții o stăpânesc „relativ bine”, după propriile standarde (germana rămâne necunoscută, practic, sau sunt recunoscute din ea doar „câteva cuvinte”). Reproducerea culturală se realizează și prin școală, parcursul educațional fiind realizat aproape în exclusivitate în limba maternă. Și în spațiul public există, însă, o variabilitate a combinării maghiarei cu româna, în funcție de ponderea demografică, după cum arătam mai sus. Polarizarea utilizării limbii materne la locul de muncă – „întotdeauna” sau „niciodată” – indică și tendința de polarizare etnică a locurilor de muncă, care devin fie exclusiv maghiare, fie predominant românești, uneori în același mediu intercultural. Polarizarea spațiilor de lucru este în același timp un puternic indiciu al paralelismului „lumilor etnice”¹¹ română și maghiară care constituie cadrul cotidian de existență al reprezentanților acestui segment.

Un subsegment al acestei categorii, cu atribute „secundare” (scoruri reduse și opoziție față de „anti-factor”) e dat de subiecții descendenți din familii mixte româno-maghiare, cu tendința de grupare mai ales în zone de interferență cu populația românească, unde maghiarii sunt minoritari sau la paritate cu românii, în zona rurală. Banatul și orașele mijlocii de tipul Lugojului sunt reprezentative pentru acest subsegment, a cărui interval tipic de vârstă este cel aflat între 35 și 45 de ani. Este vorba despre persoane cu gimnaziul terminat, lucrători calificați din servicii sau meseriași, angajați în construcții sau șomeri. De religie romano-catolică, aceștia sunt slab practicanți, declarând că trec pe la biserică o dată la câțiva ani. Ei nu dau informații despre nivelul de cunoaștere a limbii maghiare, dar au făcut școala în clase mixte, românești și maghiare sau exclusiv în alte limbi (cum e germana, de pildă). Aceștia folosesc „des” maghiara acasă (deci nu exclusiv) sau la locul de muncă, „uneori”, „des” sau chiar „întotdeauna” la medic și cumpărături. Româna este și ea utilizată în funcție de circumstanțele locale: „des” sau „niciodată” la locul de muncă sau la cumpărături.

Opinii și atitudini:

Dacă maghiarii – cum e și firesc – sunt acceptați la toate nivelele de interacțiune, importantă este deschiderea față de alte grupurile etnice minoritare din România, cum sunt germanii și evreii, al căror drept de stabilire pe teritoriul țării nu este contestat în niciun fel, fiind respinse totodată alternativele de restricționare a contactului cu aceștia, de genul „*i-aș accepta în țară, dar nu în regiunea/județul/localitatea mea*”.

Nu există vreo preocupare deosebită pentru schimbarea domiciliului, nici în țară, nici în străinătate, fapt pentru care întrebările adresate pe această temă rămân fără răspuns.

În ceea ce privește aspectele identitare, deși componenta autoreproductivă culturală este importantă, etnocentrismul grupului țintește mai puțin competiția cu românii, cât autorefecția asupra propriei condiții. Astfel, subiecții consideră etnia ca fiind importantă atunci când dezaprobă total propoziția: „*Faptul că m-am născut maghiar îmi e indiferent*”, deși etnia nu aduce neapărat câștiguri (se dezaprobă total și enunțul: „*Faptul că m-am născut maghiar reprezintă un avantaj*”) și au tendința să admită totuși că „*faptul că s-a născut maghiar îi face viața mai ușoară*”.

Există însă un contrast vădit între puternica afirmare a propriei identități etnice prin dezacordul total exprimat față de afirmația „*Faptul că m-am născut maghiar îmi dă un sentiment de rușine*” și complexul autostigmatizant pe care îl dă ideea că „*există lucruri pentru care trebuie să îmi fie rușine că sunt cetățean român*” (acord total). Dar ca și în cazul altor subiecți, cetățenia „dezonorantă” este în același timp asumată sub forma unui *loialism critic*: subiecții construiesc o raportare la cetățenie de tipul: „*Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări, dar există totuși unele lucruri pentru care trebuie să-mi*

11 Vezi aci descrierea acestui paralelism în Rogers Brubaker et alii: *Nationalist politics and everyday ethnicity in a Transylvanian town*, New Jersey, Princeton University Press, 2006, unde se menționează: „În afară de acest sector instituționalizat [al școlilor, bisericilor și organizațiilor nonguvernamentale maghiare – n.n.], accesul la lumea maghiară este extins prin intermediul rețelelor de prieteni și cunoștințe construite în mare măsură în cadrul școlii și al altor instituții maghiare. Poți să cumperi alimente și haine second-hand din magazine unde știi că lucrează maghiari, să frecventezi cafenele, baruri sau restaurante ai căror angajați sunt maghiari, să-ți cumperi ziarul (maghiar) de la un vânzător maghiar sau, prin rețele de referințe personale, să-ți găsești un doctor, dentist, avocat, profesor pentru meditații, instalator, meșter sau mecanic auto maghiar” p. 170, (traducere de Andreea Lazăr).

fiu rușine de asta”, care exprimă tensiunile specifice cadrului dual de legitimare a loialității exprimate de minoritatea maghiară din România: o referință o constituie atașamentul neclintit față de grupul etnic de apartenență; cealaltă referință constă în statutul ambiguu de cetățean al unei țări care, pe de o parte, adăpostește teritorial spațiul de desfășurare a acestei minorități iar pe de altă parte este angajat într-un diferend istoric cu „țara-mamă”, diferend prin care statutul de minoritar este direct afectat.¹² Statul român este evaluat astfel cu o dublă măsură: una minimalistă și cumva etnocentrică, corespunzând suprapunerii sale parțiale cu „țara noastră” (fiindcă această suprapunere nu este însă totală din punct de vedere regional) – iar una maximalistă, în conformitate cu ceea ce ar trebui să fie un stat ideal pentru maghiari.

Pentru subsegmentul „recesiv” – atitudinea etnocentrică poate fi rezumată prin fraza: „*Sunt mândru că sunt cetățean român, nu mi-e deloc rușine, dar asta nu îmi face viața mai ușoară*”. Orientarea pozitivă față de maghiari (care sunt acceptați ca prieteni, vecini și colegi) e completată însă de o atitudine de distanțare față de romii ce contrastează cu opiniile celor din aceeași grupare factorială descrise mai sus: „recesivii” ar tolera prezența romilor în țară, dar nu și în județul în care domiciliază subiecții – sau ar tolera romii în județ, dar nu în localitatea de reședință.

b. Maghiari din Secuime

Caracteristici sociale:

Maghiarii din Secuime (sau zonele cu preeminență demografică maghiară) care contribuie la constituirea acestui factor nu au multe trăsături distinctive față de ceilalți din aceeași categorie. Ei provin în cea mai mare măsură din familii fără altă ascendență decât cea maghiară.

Opinii și atitudini:

Tendința de autocompătimire identitară exprimată de acordul moderat cu enunțul: „*Faptul că m-am născut maghiar îmi face viața mai grea*” se combină cu mândria măsurată de a fi maghiar („*Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca cei de aceeași etnie cu mine*” – „mai degrabă de acord”) și cu dezaprobarea totală a celor de altă etnie (români sau romi) – care în nici un caz nu „ar face lumea mai bună”. Această formă de scepticism etnic, mai curând, se combină cu distanțarea fermă de statutul dat de cetățenia română, care este mai degrabă stigmatizant („total de acord” cu: „*Există unele lucruri pentru care trebuie să - mi fie rușine că sînt cetățean român*”) și cu retragerea sprijinului moral necondiționat acordat unui astfel de stat („dezacord total” față de: „*Oamenii ar trebui să-și sprijine țara chiar dacă lucrurile nu merg bine*”).

O inspecție a vecinătăților date de proximitatea cu „antifactorul” a itemilor cu scoruri mici și minim negativ mai mare în valoare absolută decât factorul indică plasarea reprezentanților acestui segment în zona care se opune politicilor anti-protecționiste: paradoxul pe care îl relevă astfel poziționarea maghiarilor din Secuime constă, pe de o parte, în delegitimarea statului, iar pe de altă în așteptările ca acesta să impună politici sociale protecționiste (precum limitarea creșterii prețurilor de către stat, de pildă) pentru anumite categorii sociale.

c. Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin „altă etnie”

Doar trei itemi descriu acest segment subsumat factorului „Loialism critic” – și toți se referă la acceptarea germanilor, evreilor și romilor în spațiul privat al subiecților („de acord să facă parte din familia mea” pentru germani și evrei – iar pentru romi: „de acord să am prieteni romi”).

12 Vezi aici și Culic, Irina. 2006. “Dilemmas of Belonging: Hungarians from Romania”, *Nationalities Papers*, Vol. 34 (2), May 2006, pp. 175-200; Culic, Irina. 2001. “Nationhood and Identity: Romanians and Hungarians in Transylvania”, în Trencsényi Balázs et al. (eds.) *Nation-Building and Contested Identities. Romanian & Hungarian Case Studies*, Iași: Polirom & Budapest: Regio Books, pp. 227-248.

d. Romi din zone de contact cu românii/țigani români

Și în acest caz, temele care se intersectează cu loialismul critic, venite din partea țăganilor români țin de exprimarea nevoii de includere socială și de acceptare: ei sunt, firește, de acord ca românii să se poată așeza oriunde în țară și dezaprobă limitarea dreptului lor de acces în anumite zone („nu sunt de acord” indicat pentru enunțurile: „nu aș accepta romii în țară”; „aș accepta romii în județ, dar nu în localitatea mea”; „aș accepta romii în țară, dar nu în județul în care trăiesc eu”).

e. Inactivi din zone de contact cu românii/romii ardeleni

Cele câteva enunțuri a căror aprobare sau dezaprobare face ca acest segment să contribuie la constituirea factorului țin de un etnocentrism „tare”, care combină acordul puternic cu avantajul de a te naște român, maghiar sau rom („Faptul că m-am născut român / maghiar / rom reprezintă un avantaj” – „total de acord” și „mai degrabă de acord”; enunțul este întărit prin respingerea puternică a opusului său exprimat sub forma: „Faptul că m-am născut român / maghiar / rom îmi face viața mai grea”) cu declararea ca fiind preferențială a statutului de cetățean român (mai degrabă de acord cu „Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări”) și cu dezaprobarea celorlalți de altă etnie (dezacord cu „Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca” cei din cealaltă etnie – română, maghiară sau romă).

f. Regățeni/preponderent din Muntenia

Caracteristici sociale:

Exclusivitatea utilizării limbii române (la medic, la cumpărături, la locul de muncă, la primărie – întotdeauna), specifică lumii sociale a provinciilor din fostul Regat, se asociază în acest segment cu statutul de neocupat al subiecților. În subsidiar, o parte a acestora sunt legați de statutul de muncitori calificați.

Opinii și atitudini:

Și aici avem de-a face cu un etnocentrism „tare”, exprimat de acordul că „lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi precum cei din etnia mea” (română), în combinație cu respingerea simetrică a celorlalți (lumea ar fi mai bună dacă oamenii ar fi ca „noi” și nu ca „ceilalți”). La această formulă se adaugă ingredientul mândriei de a te fi născut român („total de acord” cu enunțul corespunzător) și recuzarea stigmatului etnic, într-o exprimare sintetică de tipul „Sunt foarte mândru că sunt român, viața mea e mai ușoară din cauza asta și nu mi-e deloc rușine”.

La acest discurs se adaugă excluderea celorlalți, de alte etnii, printre care, marcată semnificativ în cadrul acestui segment, apare respingerea germanilor, a căror prezență ar fi acceptabilă în țara, dar nu și în județul sau localitatea subiecților. De aici și asocierea xenofobiei ca ingredient adăugat radicalismului naționalist.

g. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare

Caracteristici sociale: inexistente, ca trăsături specifice, pentru acest segment.

Opinii și atitudini:

Poziționarea acestui segment exprimă mai degrabă o formă de *scepticism etnic*, prin care atât propria etnie cât și celelalte sunt refuzate ca modele de umanitate, într-o exprimare care ar putea lua o formă de genul „Lumea nu ar fi mai bună dacă ceilalți oameni ar fi ca NOI (români sau maghiari), dar nici ca EI (maghiari sau români)”. Totuși, subiecții tind să afirme o oarecare sensibilitate etnică (fiind „mai degrabă de acord” că „Faptul că m-am născut român / maghiar / rom îmi dă un sentiment de mândrie”) care este însă imediat amendată prin dezacordul total cu ideea că a te naște român, maghiar, rom sau altceva îți „face viața mai ușoară”. În schimb, „Există unele lucruri pentru care trebuie să-mi fie rușine că sînt cetățean român” este o idee cu care subiecții tind să fie „mai degrabă de acord”.

Aparent, la acest segment ar putea fi vorba despre opusul etnocentrismului. Însă faptul că aceste răspunsuri la întrebări se corelează pozitiv cu restul itemilor ce definesc factorul arată că în realitate este vorba despre întărirea componentei critice a loialismului, în care cetățenia e abordată fără a face referiri pozitive obligatorii la propria identitate etnică sau la cea a celorlalți.

4. Activismul romilor

a. Romi din zone de contact cu români/țigani români

Caracteristici sociale:

Subiecții din acest segment se declară de naționalitate „romă”, își spun „țigani” și se consideră, la a doua sau a treia opțiune de autoidentificare, „români”. Familiile din care provin sunt homogame, cu părinții și bunicii romi. Aici se întâlnesc și vorbitori de „romani” ca limbă maternă – deși în ansamblul populației vorbitorii par a fi foarte puțini.

Registrele de utilizare ale limbii române apar, în aceste condiții, puțin bizare: româna e folosită „uneori” – acasă și cu prietenii; „întotdeauna” la cumpărături; „niciodată” la medic sau cu autoritățile. În cazul ultimilor doi itemi, faptul pare să indice mai curând inexistența contactului cu medicul sau autoritățile, mai curând decât o anomalie lingvistică, dat fiind faptul că acest segment e prezent în zone de contact preponderent cu români. Relaționările cele mai frecvente au loc însă între romi, la toate nivelele.

În subsegmentul cu trăsături subsidiare, româna este folosită „des” în familie sau cu prietenii. Tot în acest subsegment sunt suprareprezențați subiecții ai căror părinți sunt de etnie identică, dar diferită de a subiectului (părinți români, de regulă), element care aruncă o lumină interesantă asupra a ceea ce înseamnă autoidentificarea sau heteroidentificarea romilor și modul în care etnicitatea romă se produce social.

Condițiile precare de existență și inexistența unor ocupații înregistrabile într-un nomenclator oficial constituie una dintre trăsăturile dominante ale grupului (proporțional, ponderea casnicilor este și aceasta mai mare decât în restul populației). Acestea se asociază cu un nivel scăzut de școlaritate, romii fiind suprareprezențați în segmentul subiecților fără școală sau cu doar patru clase primare. Membrii săi declară mult mai frecvent că în ultimul an nu le-au ajuns banii nici pentru mâncare, nici pentru întreținere. Dotările din gospodărie sunt extrem de precare și nu includ nici telefonul, nici congelatorul – iar adesea nici măcar televizorul color.

Opinii și atitudini:

Când sunt întrebați despre atributele care îi descriu cel mai bine, romii oferă despre ei înșiși o imagine care contrastează puternic cu ceea ce spun reprezentanții celorlalte grupuri etnice despre romi: aceștia au preponderent calități, fiind descriși prin epitetul: „primitori”, „cumsecade”, „harnici”, „uniți”. Autocaracterizarea aceasta seamănă în mod izbitor cu descrierea românilor de către romi – și, de asemenea, cu autocaracterizarea românilor: ei sunt „cumsecade” în primul rând, apoi „primitori” și „harnici”. În plus, românii mai apar drept „civilizați”.

Părerea bună afișată de acest segment de romi despre români se reflectă apoi și în prezentarea relațiilor romilor cu aceștia, care sunt desemnate ca fiind „de colaborare”, atât la nivel național cât și local. În același timp, însă, ca exponenți ai grupului dominant, românii sunt considerați mai avantajați atunci când vine vorba de afaceri sau de accesul la un loc de muncă.

În modelul atitudinal dominant descris de acest factor ar mai trebui inclusă și raportarea problematică la propria identitate. Romii din acest segment nu răspund sau nu știu ce să răspundă când li se cere acordul cu privire la modelul de umanitate propus de etnia lor („Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca romii”), în schimb tind să respingă ferm modelele etnice alternative, într-o formă de articulare discursivă de tipul: „nu știm dacă lumea ar fi mai bună în cazul în care toți ar fi ca noi, romii, dar sigur nu ar fi mai bună dacă ar fi ca «ei» – românii sau maghiarii”.

Itemii caracteristicilor „slabe” aruncă însă o lumină mai nuanțată asupra problemei: complementar tendinței de a respinge modelul celorlalți, își mai face simțită prezența și o formă de „altero-centrism”, care trădează aspirația de a fi ca ceilalți și de a se integra în lumea lor (prin enunțul „Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca Ei”), în condițiile în care propria condiție este greu deplănsă (acord total cu: „Faptul că m-am născut rom îmi face viața mai grea”). Probabil că în acest registru aspirațional, de căutare a unui statut, poate fi descifrat și etnocentrismul romilor care se consideră „cei mai respectați” și pe locul secund în ce privește influența politică; românii pot fi considerați „cei mai influenți și mai bogați” printre celelalte grupuri etnice, dar tind să nu se bucure de aceeași gratificare morală de care se bucură romii (prin aceasta romii considerându-se deci, superiori românilor).

Când însă se afirmă că, acolo unde trăiesc subiecții, romii sunt mai avantajați în obținerea unui loc de muncă sau în afaceri, e posibil să fie pus aici în evidență un efect de autoînchidere comunitară într-o

lume în care romii își gestionează propriile probleme fără a mai face apel la arbitrajul sau resursele celorlalți. Efectul de închidere poate fi acela care explică, de pildă, acordul cu o afirmație „elitistă” legată de școlarizare precum „*Educatorii ar trebui să se ocupe în primul rând de copiii cei mai înzestrați, nu de cei obișnuiți*” – acord al cărui sens, în contextul auto-închiderii comunitare menționate mai sus s-ar putea să nu se lege atât de așteptarea maximală de la sistemul educațional într-o populație cu nivel de educație precar, cât de dorința ca mai curând sistemul educațional să nu se ocupe de romi și să îi lase în pace (alte interpretări fiind, de asemenea posibile).

Reiese destul de limpede din aceste reacții că, cel puțin în subsegmentul de romi aflați în căutare de statut, românii formează grupul de referință pentru comparații sau „Celălalt semnificativ”. Nu întâmplător, stereotipurile românești asupra altor etnii – de pildă asupra maghiarilor – sunt calchiate de romii de limbă română: pe de o parte poate fi vorba de contaminare – dar pe de alta, de o tentativă de a genera acceptabilitate socială prin preluarea deliberată a formelor de exprimare și a cadrelor de evaluare specifice grupului dominant: maghiarii sunt considerați „*leneși*”, „*proști*”, „*hoși*” – și nu e dificil de observat aici proiectarea asupra maghiarilor a exact atributelor prin care maghiarii sau românii îi „gratifică” pe romi. În fond, compensativ, imaginarul romilor își răzbună ofensa transferând blamul asupra celui care, în context, poate fi taxat fără consecințe. Pentru românii din Regat, de pildă, dominanți etnic ca număr și dominatori cu romii ca stil de interacțiune, „celălalt negativ” care îl concurează în imagine pe rom este „ungurul”, care de regulă nu e întâlnit, nici frecventat, dar e blamat. Astfel se face că maghiarul ajunge să joace în imaginarul romilor același rol simbolic al „exclusului” pe care romii îl îndeplinesc în viața reală; maghiarii sunt „țigani” romilor, la nivelul imaginii – acel „celălalt negativ”, imaginar, care ajută la restabilirea respectului de sine al membrilor grupului. La rândul lor, evreii apar când „*primitori*”, când „*hoși*”. Dar, în acest context, trebuie observat un alt indiciu care poate confirma interpretarea noastră asupra acestui joc de imagini: românii mai sunt descriși de către romi ca fiind „*curați*” – adică exact opusul atributului care vizează în general romii („*murdari*”), iar această apreciere funcționează ca o recunoaștere a statusului dominant deținut de români în interacțiunile cu romii și ca grup de referință care orientează aprecierile.

În alt plan, condițiile precare de existență menționate mai sus generează un set de probleme sociale agravate probabil de absența solidarității sau de carențele de capital social sugerate de acordul cu ideea că „*Nu poți avea încredere în nimeni, decât în tine însuși*”. Nevoia de soluționare a acestora poate explica disponibilitatea pentru mutare în alte regiuni sau în alte sate sau cartiere din același județ. Alte soluții sunt însă așteptate din partea instituțiilor sau a formațiunilor politice care se autopromovează ca având inițiative privind asistarea socială – cum sunt PSD (fost PDSR în anchetele mai vechi), față de care există o preferință electorală mai marcată, sau Partida Romilor, ca partid ce aspiră la sprijinul electoral al romilor. Această dispoziție de a răspunde activ la oferta politică se asociază cu forme opuse de exprimare a atașamentului față de cetățenie: una care ignoră componenta etnocentrică, sub forma *loialismului civic* și care vine să sprijine aspirația spre acceptare și integrare socială a romilor, iar alta, mai curând negativă, care asociază distanțarea față de stat cu blamarea altor grupuri minoritare după modelul descris mai sus, legată probabil de tendințele autarhice al unor comunități.

b. Agricultori, non-respondenți

Fiind vorba de un segment „specializat” în non-răspunsuri – care, astfel, se lasă cu greu caracterizat – prezentarea lui va fi omisă din analiză.

c. Regățeni/preponderent din Muntenia

Caracteristici sociale:

Subiecții din acest segment sunt munteni într-o proporție mai ridicată decât ceilalți și trăiesc în comunități fără niciun contact cu maghiarii (despre care au totuși opinii ferme). Nivelul de înzestrare a gospodăriei este mai curând scăzut: în gospodăriile lor nu există nici mașină, nici calculator și nici mașină de spălat automată (caracteristică ce poate fi asociată și cu absența apei curente). În ultimul an, subiecților li s-a întâmplat să nu le ajungă banii nici pentru mâncare, nici pentru întreținere. Ceea ce îi include în această grupă factorială pare astfel să fie acest nivel scăzut al condițiilor de viață, care nu e departe de acela al romilor.

Opinii și atitudini:

Subiecții din acest segment se detașează de alții prin maghiarofobie: nu acceptă maghiarii pe teritoriul țării și cu atât mai puțin și i-ar dori în familie. Evreii li se par, la rândul lor, „ipocriți” – deși aceste opinii se asociază și cu o formă de „autocriticism etnic” – dacă nu de ură de sine – esențializat în formula: „Lumea ar fi mai bună dacă restul nu ar fi ca noi”.

Astfel, asocierea dintre autostigmatizare și xenofobie („a te urî pe tine și, prin asta, a-i urî pe toți”) pare atitudinea distinctivă pentru această categorie de subiecți.

5. Xenofobie și radicalism naționalist

a. Regăteni/preponderent din Muntenia

Caracteristici sociale:

Segmentul descris aici este caracteristic pentru indivizii rezidenți în localități dominate etnic de români, care nu au călătorit deloc în ultimele 12 luni în alte țări (item puternic semnificativ).

Subsegmentul cu scoruri factoriale slabe mai trimite la rezidenții din sate de sub 1500 de locuitori, mai curând săraci, cărora nu le ajung banii pentru mâncare sau întreținere, cu gospodării utilizate sub medie – de regulă doar cu televizor și telefon fix, foști muncitori aflați în șomaj. Subiecții nu întrețin legături cu maghiari, germani sau romi – ba, mai mult, declară că evită să aibă de-a face cu membrii primelor două grupuri menționate, cărora nu le cunosc deloc limba.

Opinii și atitudini:

Atitudinile subiecților din acest grup sunt puternic etnocentrice, naționaliste și xenofobe, exprimate tranșant și fără prea multe nuanțe.

Astfel subiecții își exprimă acordul total cu enunțuri de tipul: „Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca românii”, „Prefer să fiu cetățean român mai degrabă decât cetățean al altei țări” și dezacord total cu ideea că ar fi lucruri de care trebuie să-i fie rușine că este cetățean român. Aceste enunțuri, care suprapun etnocentrismul cu loialismul etatist, conturează un naționalism „tare”, completat de o la fel de puternică tendință xenofobă care vizează toate grupurile minoritare etnic, despre care se susține fără echivoc că „au prea multe drepturi”.

Astfel, subiecții nu sunt dispuși să accepte ca maghiarii, evreii, germanii sau romii „să trăiască unde vor în această țară” sau să se așeze în județul sau localitatea de reședință a intervievaților. Maghiarilor și romilor le-ar interzice complet accesul în România (exact în conformitate cu sloganul „afară cu ungurii din țară!”) – și, la modul general, contactele cu aceste două ultime categorii sunt, conform declarațiilor, complet evitate.

Este vorba de fapt de un pattern simplist de exprimare exclusiv dihotomică, fără grade comparative intermediare, întemeiată pe contrastul maximal dintre „noi” și „ei” și pe zugrăvirea trăsăturilor doar în nuanțe de alb și negru. Astfel, schematismul cognitiv elementar al opozițiilor dintre grupuri încarcă grupul de apartenență numai cu calități – iar grupurile opuse doar cu defecte. Maghiarii sunt astfel „ipocriți” sau „ostili”; în timp ce românii sunt „cumsecade” și „demni de încredere”. Limba maghiară e sancționată la rândul ei când e folosită în spațiul public („total de acord” cu „Mă deranjează să aud vorbindu-se în jur limba maghiară”), iar intoleranța la manifestările de toleranță – de genul celor descrise de enunțul „Românii care au învățat maghiara pentru a vorbi cu cunoscuții lor maghiari, au procedat corect”, care este puternic dezavuat – este un ingredient important în rețeta acestui tip rudimentar de radicalism xenofob. În această logică discursivă, nuanțele aduse, atunci când apar, devin îndoielnice și par mai curând utilizate pentru a întări retoric un contrast: pozițiile de dominație în ierarhia grupurilor etnice sunt deținute în mod firesc de români; aceștia apar ca fiind de regulă cei mai bogați și influenți, germanii plasându-se pe poziția a doua în ierarhia respectului. Când însă o parte importantă a subiecților tind să spună că romii sunt cei mai bogați – afirmația poate fi înțeleasă în această dominantă atitudinală anti-minoritară și ca un afront: este ca și cum cineva ar spune „uite cum am ajuns - să fie romii mai bogați în țara asta!”. Opțiunea pentru partidele naționaliste de tipul PRM, PUNR sau PNG, cu tenta lor puternic xenofobă și pretenția justițiară de a „îndrepta” lucrurile inclusiv prin a-i ține la respect pe minoritari, se acordă perfect cu tipul de discurs al respondenților din această grupă.

b. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare

Caracteristici sociale: nu diferă de cele ale segmentului în ansamblu.

Opțiuni și atitudini:

Indivizii care compun acest segment social se aliniază dominantei naționaliste românești prin autoportretizarea flatantă a românilor ca fiind în general „*primitivi*”, „*inteligenți*”, „*modești*”. Printre cei mai bogați sau respectați în regiunea în care trăiesc apar romii (locul al doilea la bogăție) și evreii (locul al doilea în ierarhia respectului) – contrastul cu „*modestia*” românilor fiind un element care pune problema unei comparații compensative cu celelalte grupuri etnice, care contrapune virtutea exprimată de modestie – bogăției. Pe de altă parte, minoritățile se consideră că „*au atâtea drepturi câte sunt necesare*”.

Poziția aceasta se mai corelează cu preferința pentru partidele de dreapta din fosta Convenție Democratică (CDR; PNTCD, PSDR, ANCD) – coaliție aliată cu UDMR la guvernare în perioada 1996-2000, dar al cărei electorat a rămas predominant naționalist.

c. Vârstnici autoidentificați prin „ardeleni”

Caracteristici sociale:

Este vorba despre persoane trecute de 65 de ani, văduvi/-e, pensionari – mulți dintre ei pensionari agricoli, cu un nivel de trai redus: sunt săraci și uneori li se întâmplă să nu le ajungă banii pentru alimente sau întreținerea locuinței. Părinții sunt de etnii diferite între ele și diferite de etnia subiectului, care se declară „*rom/țigan*” (fenomen care invită din nou la reflecția asupra modului în care se declară autoidentificarea la anumite segmente din populația roma). Subiecții sunt mobili, dar pe arii restrânse, călătorind mai mult în perimetrul județului sau într-un județ învecinat.

Opinii și atitudini:

Respondenții se aliniază unui tip de loialism radical etnocentric, care îmbină atașamentul maxim față de cetățenie („*total de acord*” cu: „*Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări*”) și propunerea românilor ca model de umanitate pentru ceilalți („*total de acord*” cu: „*Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca românii*”) deși ezită să spună dacă există lucruri pentru care ar trebui să le fie „*rușine că sunt cetățeni români*”. În măsura în care subsegmentul acesta conține și un număr mai mare de romi, observăm că patternul lor de etnocentrism este acela al romilor în căutare de integrare și statut, care preiau autocaracterizarea populației majoritare prin care românii sunt descriși numai prin calități – „*harnici*” mai întâi, apoi „*cinstiți*”, „*religioși*”, „*ospitalieri*”, „*cumsecade*”. În aceeași măsură, etnocentrismul propriu e întărit de maghiarofobie: maghiarii „*pot să trăiască în țara noastră unde vor, dar nu în județul și localitatea mea!*” au acești subiecți tendința să spună.

6. Loialism radical minoritar

a. Subiecți cu autoidentificare alternativă, regională sau prin „altă etnie”

Caracteristici sociale:

Subiecții din această categorie sunt reprezentativi pentru grupurile minoritare de facturi diverse, unele combinate între ele, sau subiecți în autoidentificarea cărora predomină caracterizarea regională („*muntean*”, „*moldovean*”, „*secui*”, „*balcanic*” etc.) sau locală (de tipul: „*sibian*”, „*ieșean*” etc.). Sunt incluși aici și greco-catolici nemaghiari (recunoscuți ca atare prin faptul că nu se folosesc deloc de maghiară în relația cu prietenii) sau subiecți care își spun la a doua sau a treia opțiune: „*maghiar din România*”, „*maghiar cu cetățenie română*”, „*cetățean român de etnie/naționalitate maghiară*” sau alte apelative prin care de regulă sunt desemnate celelalte grupuri minoritare din România.

Opinii și atitudini:

Viziunea despre ierarhia grupurilor etnice din zona unde trăiește respondentul îi distinge pe români ca fiind cei mai bogați și influenți (deși alți subiecți din aceeași grupă tind să îi plaseze pe locul secund), dar în vârful ierarhiei respectului sunt plasați maghiarii și germanii – o categorizare care contrapune puterea și influența statusului moral. Setul de valori asociat unei astfel de tipologizări consideră minoritățile „istorice” ale Ardealului ca fiind cele care îi configurează tradițiile și identitatea, postura de grupuri etnice subordonate pe care o dețin acestea în prezent neputând să anuleze acest „certificat de noblețe” conferit de tradiție, care le oferă o superioritate morală.

Cu toate acestea, disponibilitatea pentru contacte sociale și interacțiuni cu alte grupuri etnice pare limitată și contextuală. În această subgrupă întâlnim cele mai serioase tendințe spre non-răspuns atunci când subiecții sunt întrebați dacă evită sau nu „să aibă de-a face” cu romi, români, maghiari sau germani – preferințele orientându-se mai mult spre germani și evrei, cei care ar fi acceptați ca vecini sau prieteni, și – cu scoruri mai slabe – spre romi. Tot aici întâlnim însă și refuzul de a accepta prezența romilor în România sau în localitate – sau al evreilor, în același mod. Tendințele acestea aparent contradictorii se asociază însă cu pozițiile subiecților: este vorba de persoane care, aparținând unor grupuri etnice diferite între ele, își reproduc propriile etnocentrisme sau atașamente locale și propriile animozități. Grupa pare să pună astfel în evidență mai degrabă orgolii și exclusivisme transilvănene moștenite și internalizate de păturile populare ale diverselor minorități mai curând decât armonia interetnică propusă de utopiile anti-hegemonice minoritare. Acestea amintesc de un Ardeal al trufașelor fortărețe de odinioară, mai degrabă decât de un model istoric nostalgizat și mult invocat de toleranță.

b. Agricultori, non-respondenți

Chiar dacă întrunesc scoruri importante, prin efectul opozițiilor structurale, subiecții din această secțiune nu se lasă caracterizați, datorită ratelor înalte de non-răspuns. De notat că non-răspunsurile care „împing” acești subiecți spre această grupare factorială se leagă mai mult de tematizarea valorilor și nu doar a relațiilor dintre membrii diverselor etnii din România.

c. Inactivi din zone de contact cu romii/romi ardeleni

Caracteristici sociale: Nu sunt caracteristici specifice pentru acest subsegment.

Opinii și atitudini:

Doar o formă de *loialism radical* pare să fie trăsătura de atitudine ce individualizează respondenții din acest subsegment, dar contribuția la definirea factorului și a grupei factoriale este foarte importantă. Acesta se traduce prin atașamentul față de cetățenie și respingerea autostigmatizării, într-o manieră care ar putea fi rezumată prin fraza: „*Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări și nu există lucruri pentru care trebuie să-mi fie rușine din cauza asta*”.

7. Atitudine antiprotecționistă – Opțiune pentru stat minimal

a. Vorbitori de maghiară din centrul, nordul și vestul Transilvaniei

Fără să aibă o contribuție importantă la definirea atitudinală a grupării factoriale descrie aici, vorbitorii de maghiară din centrul și vestul Transilvaniei întregesc în mod consistent profilul social al respondenților asociați cu acest factor.

Caracteristici sociale:

Este vorba de subiecți domiciliați în mediul urban – în municipii și orașe de mici dimensiuni (sub 10.000 de locuitori), mai degrabă bărbați necăsătoriți, tineri (sub 44 de ani), activi. Pozițiile sociale cel

mai frecvent asociate sunt cel de patron, cadre superioare cu studii umaniste sau medici, cadre medii tehnice sau funcționari cu studii medii și elevi sau studenți – cei mai mulți dintre subiecți având studii de nivel liceal. Proveniența din familii mixte, în care unul dintre părinți este de altă etnie decât subiectul – și cu ascendență germană (bunici și părinți germani), dar și cu bunici de alte naționalități – constituie un pattern familial proporțional mai bine reprezentat în acest grup. Naționalitatea declarată este cea germană; subiecții vorbesc în general germana (o parte doar o înțeleg, fără să o vorbească), dar și maghiara, pe care o folosesc uneori la locul de muncă. (Mai slabă cunoaștere a limbii germane în acest grup poate fi asociată cu grupurile de etnici germani maghiarizați din nord-vestul Transilvaniei – a căror limbă maternă a devenit pentru o perioadă maghiara, redeclarându-se germani după 1989 – care sunt afiliați acestui segment.)

b. Regăteni/preponderent din Muntenia

Caracteristici sociale:

Este vorba de aceleași caracteristici care descriu un mediu monocultural românesc, în care contactele sociale se inițiază exclusiv între români, cu ascendență familială dominată de homogamie, deși unul dintre ascendenții din familie pot fi de altă naționalitate. Importantă în acest segment este autodefinirea identitară și prin „european”, „balcanic” sau „est-european” sau un apelativ regional, ca a doua sau a treia opțiune. Subiecții sunt mobili, spunând că în ultima vreme au călătorit „peste tot în țară” (de altfel, ponderea angajaților în transporturi și telecomunicații este proporțional mai mare aici) sau în propriul județ sau regiune.

Opinii și atitudini:

Nu există opinii și atitudini distincte de ansamblul itemilor ce definesc gruparea factorială, cu excepția unei păreri conotată negativ despre maghiari (caracterizați ca „egoști”) și germani („dezbinați”).

c. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare

Caracteristici sociale:

Respondenții provin din orașe de peste 150.000 de locuitori, inclusiv din București, având studii universitare sau post-universitare terminate și un nivel de trai și gospodării utilate peste medie (deși nu întotdeauna banii le ajung pentru hrană sau întreținere). Sunt foarte mobili – practic circulă peste tot, și în țară, și în străinătate – interacționând intens cu diferite persoane, inclusiv cu membri ai grupurilor minoritare, legăturile cu germanii (care sunt vecini, colegi, prieteni sau chiar rude) fiind mai frecvent menționate.

La nivelul caracteristicilor „slabe”, profilul se nuanțează: subiecții sunt mai degrabă tineri de 30-34 de ani, aparțin altor minorități naționale decât maghiarii, germanii sau romii, sunt căsătoriți cu persoane de altă naționalitate și sunt relativ înstăriți (un indicator important este prezența cuptorului cu microunde în gospodărie). Aparțin de asemenea categoriei cadrelor tehnice, economice sau administrative cu studii superioare (ponderea angajaților în administrație este mai mare în acest segment) sau sunt foști angajați cu studii superioare, pensionari sau temporar în căutarea unui loc de muncă (șomeri).

Opinii și atitudini:

Respondenții manifestă o puternică tendință spre mobilitate, declarându-se dispuși să își schimbe domiciliul, atât în țară – în același județ, cât și în străinătate, fiind deschiși spre emigrare.

Legăturile frecvente cu germanii plasează acest grup minoritar în vârful ierarhiei: germanii sunt priviți ca fiind cei mai respectați, deasupra românilor, maghiarilor, romilor sau evreilor – românii fiind în general menționați pe a doua poziție. Cei mai bogați sunt însă considerați evreii. (La nivelul itemilor slab corelați, românii sunt doar cei mai influenți; bogați și respectați sunt în primul rând germanii și maghiarii, evreilor atribuindu-li-se de asemenea cea mai importantă influență politică). Avem de-a face așadar cu o atitudine centrată mai curând pe valorizarea celorlalți (*heterocentrică*, opusă celei etnocentrice și mai curând *xenofilă*) asociată cu o privire mai puțin încântată de caracteristicile naționale românești. Astfel, dacă pentru unii dintre subiecți, românii sunt în primul rând „*primitivi*”, cumulând apoi diferite alte calități mai mărunte, printre care și cea de „*întreprinzători*” (o calitate prețuită

într-un mediu orientat spre afaceri) - pentru alții, aceștia sunt și „delăsători”. Germanii și evreii sunt descriși însă în termeni exclusiv pozitivi: germanii sunt „harnici”, „inteligenți” – iar printre alte multe calități ale lor figurează și „religiozitatea”. Evreii sunt în cea mai mare măsură priviți ca fiind „inteligenți” și „întreprinzători”.

Relația cu maghiarii, deși nu pare să ocupe un loc privilegiat în această serie de evaluări, este descrisă ca fiind „altfel” decât cea descrisă doar prin cooperare, conflict sau ignorare reciprocă – iar relațiile cu maghiarii sunt apreciate ca fiind mult mai bune în prezent față de perioade anterioare, cum este de pildă perioada 1996-2000.

Ceea ce contează foarte mult pentru constituirea acestei grupe factoriale este sistemul de valori al respondenților. Există, se pare, o doză puternică de individualism și de asumare a lumii ca teren de competiție în acordul cu enunțul: „Trebuie să lupți singur pentru interesul tău” – atitudine care poate fi pusă în legătură cu poziționarea socială a subiecților (clasa mijlocie) și proximitatea cu mediul de afaceri. Valorizarea competiției s-ar putea să explice dezaprobarea politicilor intervenționiste ale statului menite să atenueze inegalitățile și să protejeze păturile mai sărace, exprimate în propoziții de genul: „Statul ar trebui să stabilească prețul maxim la alimentele de bază”, „Statul ar trebui să asigure locuri de muncă pentru toți cetățenii săi”; „Diferențele dintre salarii ar trebui reduse în avantajul celor mai săraci” – care, toate, se lovesc de un puternic dezacord. În același timp, sunt respinse și alte forme de etatism (precum în „Bunăstarea fiecărui om depinde în principal de stat”- dezacord) sau de autoritarism („În situația economică actuală, șomerii ar trebui să accepte orice loc de muncă disponibil” și: „Grevele și manifestațiile nu fac decât rău, creând dezordine și instabilitate” – dezacord cu ambele enunțuri). Avem de-a face așadar cu o perspectivă foarte apropiată de liberalism, marcată de credința în capacitatea autoreguloare a pieții, atât în privința raporturilor economice cât și a celor sociale. Paradoxul este însă că această viziune nu se asociază cu o opțiune politică orientată spre partidele liberale, ci mai curând cu preferința pentru minusculele partide de foste cadre, dintre care unele de stânga – cum erau Partidul Socialist sau Partidul Socialism al Muncii – iar altele cu o coloratură indecisă, precum Alianța pentru România (absorbit mai târziu de liberali, e adevărat), Partidul Umanist sau Partidul Conservator – legate de numele lui Dan Voiculescu. Putem înțelege însă că ceea ce atrage la aceste partide nu este atât ideologia, cât structura rețelelor lor sociale, ce promovează un set de interese prin care foste cadre și noii cooptați în rețelele acestora își pot realiza interesele în „noul capitalism”.

(Un moment de reflecție aparte merită acordat nonconcordanțelor dintre conținutul programelor partidelor și profilul alegătorilor: CDR, grupare de partide legitimate prin mișcări civice și pro-democratice ce promovează toleranța, are un electorat cu puternice tendințe autoritariste și multă maghiarofobie; PNL nu vine în întâmpinarea mentalității clasei de mijloc; electoratul „băsescian” al dreptei actuale este în bună parte retrograd și antisemit, mai aproape de partidele extremiste decât de centrul de la care se revendică; UDMR atrage mai mult electoratul cu înclinații antiromânești decât cel centrat pe autoreproducerea identității culturale).

d. Germani și alte naționalități

Caracteristici sociale:

Un nivel de viață îndestulător, comparativ cu cel al restului populației, pare să distingă acest segment – cu o populație cu gospodării utilizate cvasicomplet (mai puțin cuptorul cu microunde sau mașina de spălat vase), dar unde există proporțional mai multe automobile și mai multă aparatură video decât în rest.

Opinii și atitudini:

Itemii atitudinali corespunzătorii acestui subsegment sunt mai degrabă o listă de calități ce vizează germanii din România, definind o formă de etnocentrism ce se adaugă aprecierilor pozitive la adresa acestui grup etnic aflate în subsegmentele precedente. (Prezența acestui grup de respondenți în această grupă factorială se explică astfel mai mult structural.)

Germanii, așadar, sunt văzuți de germani și de alte grupuri etnice mai mici drept „civilizați”, „inteligenti”, „întreprinzători”, „cinștiți”, „curați”, „demni de încredere” – acest set de caracteristici fiind în contrast cu profilul atitudinal al romilor și al inactivilor din zone de contact cu romii din Ardeal, orientat spre receptarea pozitivă a politicilor protecționiste (elementul care explică corelația cu factorul). Lista de atribute trebuie astfel citită „în oglindă” cu lista de atribute asociate de regulă romilor.

8. Loialism moderat maghiarofob

a. Inactivi din zone de contact cu romii/romi ardeleni

Caracteristici sociale:

Caracteristicile subiecților trimit la grupul inactivilor fără un profil ocupațional definit sau al pensionarilor din zone de interferență între maghiari, romi și evrei. Inexistența rudelor emigrate în străinătate este un item definitoriu dominant (la nivelul trăsăturilor secundare, rudele emigrate sunt menționate).

La fel de importantă pentru constituirea factorului este și negarea oricărei forme de interacțiune cu evreii la nivelul itemilor dominanți, cu excepția contactului vizual („*cunosc câțiva evrei din vedere*”), în zone unde totuși pot fi stabilite contacte cu evrei.

La nivelul caracteristicilor definitorii slabe, prezența evreilor iese mai mult în evidență: când nu se ocolește răspunsul, prin „nu știu”, contactul cu aceștia e menționat în termeni de relații cu colegi evrei (foști sau actuali), vecini evrei, vizite reciproce sau convivialitate (petrecere a timpului liber împreună) cu evrei.

Autoidentificarea prin apelativul „*european*” sau un apelativ ce exprimă o identitate locală este un alt element distinctiv.

Opinii și atitudini:

Ca orientare politică, subiecții descriși în acest paragraf se încadrează mai curând în categoria nehotărâților, care nu s-au decis cu cine vor vota la eventualele alegeri din perioada următoare. Această rețineră pare să fie o constantă a grupului, reflectată și în ratele de non-răspuns sau de indecizie referitoare la contactele cu evreii – dar și prin tonalitatea măsurată a răspunsurilor, unde aprobarea sau respingerea vin de cele mai multe ori printr-un „mai degrabă” (acord sau dezacord). În acest context, enunțurile care întrunesc aprobarea sau dezaprobarea totală devin semnificative pentru trasarea profilului. Astfel, acordul complet cu propoziția: „*Oamenii ar trebui să-și sprijine țara chiar dacă lucrurile nu merg bine*” și cu propoziția: „*Sunt mulți maghiari care, deși știu, evită să vorbească în limba română*” definesc cadrele-limită ale raportărilor acestor subiecți: este vorba de afirmarea unui loialism (moderat) și a unei ostilități (surde) în raport cu maghiarii, atitudini care se exprimă mai curând retractil și cu jumătăți de gând și de măsură.

Etnocentrismul afișat de subiecți este mai curând slab: ei „*nu prea sunt de acord*” cu „*Faptul că m-am născut român / maghiar / rom*” le dă „un sentiment de mândrie”; „*nu prea sunt de acord*” nici că: „*Faptul că m-am născut român / maghiar / rom*” le face „*viața mai ușoară*” – dar nici „*mai grea*”; și „*nu prea sunt de acord*” că „*Faptul că m-am născut român / maghiar / rom*” – le dă „un sentiment de rușine”.

De asemenea, ei subscriu la un enunț precum: „*Prefer să fiu cetățean român decât cetățean al oricărei alte țări*” și cred mai degrabă că nu există „*lucruri pentru care trebuie să-mi fie rușine că sunt cetățean român*”. Asumarea naționalismului este astfel ocolitoare și indirectă, întărită de respingerea – tot timidă – a modelului uman al celorlalți, dacă aceștia sunt mai ales maghiari („*nu prea sunt de acord*” cu: „*Lumea ar fi mai bună dacă și restul oamenilor ar fi ca cei din cealaltă etnie*”).

Când sunt întrebați cine sunt mai avantajați în afaceri în locul unde trăiesc – românii, romii, maghiarii –, subiecții răspund prin „*nu contează naționalitatea*”. Cu toate acestea, romii sunt descriși prin atribute eminentemente negative: „*leneși*”, „*delăsători*”, „*înapoiați*” – care sunt defecte „*soft*”, pe lângă „*hoți*” și „*murdari*”, care încheie lista.

Atitudinea față de maghiari e în schimb mai nuanțată în ceea ce privește codurile de utilizare ale limbilor română și maghiară. Pe de o parte, despre ei se spune că „*deși știu, evită să vorbească în română*”. De asemenea, subiecții sunt „*mai degrabă de acord*” că „*Este nepolitic să doi maghiari să vorbească în limba maghiară atunci când în jur sunt și români, indiferent de subiectul discuției*”, chiar dacă lor personal limba maghiară nu le creează disconfort (subiecții „*nu prea sunt de acord*” cu enunțul: „*Mă deranjează să aud vorbindu-se în jur limba maghiară*”). Toleranți, ei admit că „*Românii care au învățat maghiara pentru a vorbi cu cunoștii lor maghiari au procedat corect*” („*mai degrabă de acord*”), dar „*nu prea*” mai sunt de acord ca „*românii din zonele locuite aproape în întregime de maghiari să cunoască limba maghiară*”.

Ceea ce se clarifică din ce în ce mai mult în această serie șerpuitoare de semi-afirmații și semi-negații este poziția subiecților în disputa asupra normelor de utilizare a limbilor și revendicarea dreptului maghiarilor de a-și utiliza limba în spațiul public, poziție care exprimă un naționalism oficial drapat în atitudini tolerante. Mesajul subtextual este că maghiarii trebuie să folosească româna, pentru că de fapt

o cunosc și că ei nu trebuie să impună românilor cunoașterea acestei limbi în zonele lor de dominație etnică (fiindcă, în fond, numai româna ar putea deține dreptul de a se impune ca limbă oficială), chiar dacă românii pot utiliza maghiara după bunul plac, în intimitate.

b. Regățeni

Caracteristici sociale:

Segmentul cuprinde respondenți din Moldova, care se autoidentifică în termeni regionali („*moldo-vean*”) la a doua opțiune. Subiecții au un parcurs școlar exclusiv în română (aceasta nu e o surpriză) și locuiesc în gospodării cu utilități în general slabe – au televizor și congelator, dar nu au CD-player, de pildă sau combină muzicală (itemi distinctivi pentru acest subsegment).

Opinii și atitudini:

Profilul lor se încadrează în tiparul unei forme de loialism etnocentric radical – adică a unui atașament total față de apartenența la cetățenia română, mândrie de-a fi român și respingerea oricărei forme de autostigmatizare sau autoculpabilizare identitară. Această viziune se asociază cu ideea că românii sunt mai curând dezavantajați în afaceri, în regiunea de rezidență a subiecților.

Evreii sunt considerați „*cinști*”, dar maghiarii devin deranjați când vorbesc ungurește („mai degrabă de acord” cu: „*Mă deranjează să aud vorbindu-se în jur limba maghiară*”, iar „*Românii care au învățat maghiara pentru a vorbi cu cunoscuții lor maghiari*” mai degrabă „nu au procedat corect”). Relațiile dintre români și maghiari sunt de altfel și ele considerate mai proaste față de perioada anterioară de referință (aici 1996-2000).

c. Rezidenți în orașe mari, cu studii superioare

Caracteristici sociale:

Subiecții se identifică în mai mare măsură prin „*european*” și se remarcă printr-o dotare mai consistentă a gospodăriei, comparativ cu segmentul precedent: posedă congelator, telefon, combină muzicală, CD-player.

Opinii și atitudini:

Poziția respondenților acestui segment este mai curând sceptică în raport cu etnocentrismele român și maghiar, aflate în competiție. Astfel, aceștia dezaprobă total ideea că „*lumea ar fi mai bună dacă restul oamenilor ar fi ca românii*” și la fel de intens ideea că „*lumea ar fi mai bună dacă restul oamenilor ar fi ca maghiarii*”. Ei consideră însă că, în general, relațiile dintre români și maghiari sunt „ceva mai proaste” față de perioada de dinainte de 1989. Blamul pare să cadă, în acest caz, asupra maghiarilor, itemii care semnalează opoziția față de aceștia fiind dați de tema regimului de utilizare a limbii maghiare. Subiecții sunt „total de acord” că „*Este nepolitic ca doi maghiari să vorbească în limba maghiară atunci când în jur sunt și români, indiferent de subiectul discuției*” și în „dezacord total” cu ideea că „*Ar trebui ca românii din zonele locuite aproape în întregime de maghiari să cunoască limba maghiară*”.

d. Vârstnici autoidentificați prin „ardeleni”

Caracteristici sociale:

Subiecții își spun „*ardeleni*”, ca variantă alternativă de autoidentificare, la a doua opțiune.

Opinii și atitudini:

Prezența acestui segment în această grupă factorială pare din nou rezultatul poziționărilor structurale, fiind „impins” spre această poziționare prin opoziția față de atitudinile regățenilor, ale romilor sau ale non-respondenților. Există totodată o evaluare mai curând negativă a evoluției raporturilor dintre români și maghiari în general (care sunt apreciate ca fiind fie „mult mai proaste” acum față de perioada de dinainte de 1989, fie „neschimbate”) și convingerea că, în zona de reședință, românii sunt „dezavantajați” în ocuparea locurilor de muncă. Cu toate acestea, convingerea generală a unei părți din respondenții

acestui segment este că în toate situațiile, naționalitatea „nu contează”, atunci când cei care sunt vizati de întrebare privind angajările sunt maghiarii, românii sau romii.

Tonul general al referirilor la români și maghiari este însă unul mai curând altruist: „ceilalți” sunt apreciați ca fiind cel puțin la fel de buni ca și „noi” – poziția subiecților oscilând între o formă de *altero-centrism* (de genul: „Lumea ar fi mai bună dacă restul oamenilor ar fi ca «ei» și nu ca «noi»”) și o formă de *altruism pluriethnic* (exprimabil printr-o frază precum: „Lumea ar fi mai bună dacă restul oamenilor ar fi și ca «ei» și ca «noi»”).

Un item atitudinal semnificativ de reținut îl constituie referirea pozitivă la evrei ca fiind „cumsecade”.

IV. CONCLUZII

■ Finalmente, analiza noastră reușește să ofere o descriere a ceea ce *este diferit* și a ceea ce *construiește diferența* în constituirea opiniilor și a atitudinilor referitoare la climatul interetnic din România. Alcătuite pe o bază relațională, „discursurile” recompuse prin analiză sunt tipuri ideale de discurs, a căror consistență – dar și schematism – sunt, pe de o parte, cu atât mai marcate cu cât itemii atitudinali sunt mai încărcăți factorial și, pe de altă parte, cu atât mai nuanțate și mai pline de „abateri” cu cât variația devine mai permisivă. Dar, la sfârșitul acestei descrieri detaliate a tipologiei atitudinale a cetățenilor României în problema raporturilor interetnice, merită semnalate câteva lucruri.

Întâi de toate trebuie atrasă atenția asupra caracterului construit metodologic al tipologiei prezentate. Dacă cititorul poate avea adesea o impresie de „recunoaștere” – tipurile asociate categoriilor sociale putând fi asociate cu persoane sau grupuri „reale” și având astfel un caracter puternic intuitiv – este de menționat că acestea ies în evidență doar în urma aplicării unor proceduri de organizare a datelor. Ele sunt de fapt *construite*, a căror arhitectură este dependentă atât de setul de informații procesate, cât și de tehnicile de procesare a acestor informații. Un adaos de informație, includerea în analiză a altor variabile sau excluderea altora – toate acestea pot să rearanjeze altfel obiectele care apar în cadru, fără ca, de fapt, procesele sociale evidențiate să fie infirmate. Ele vor fi doar iluminate altfel, relevanța acestora fiind reconsiderată în raport cu desenul de ansamblu.¹³

O privire către rolul jucat de caracteristicile sociale ale subiecților ne arată totodată că acestea contribuie diferit la construcția acestor tipologii. Cele mai importante variabile sunt acelea care descriu intensitatea și modurile de interacțiune între membrii grupurilor etnice, trecând înaintea celor asociate cu statutul etnocultural și reproducția culturală a etnicității – limba maternă, parcursul școlar sau apartenența etnică a membrilor familiei – cum ar fi fost de așteptat. Într-adevăr, cu cât contactele între membrii diferitelor etnii sunt mai complexe, cu atât atitudinile pozitive față de ceilalți tind să devină mai frecvente, iar componenta etnocentrică sau naționalistă se subțiază. Gradul de conflictualizare a percepției relațiilor interetnice se diminuează, de asemenea. Cu alte cuvinte, relațiile sunt văzute cu atât mai conflictuale – iar ostilitatea față de ceilalți cu atât mai intensă – cu cât subiecții nu trăiesc în zone de contact interetnic (regiuni largi din Muntenia sau Moldova pentru români – și maghiarii din Secuime), iar imaginea despre ceilalți este mai curând una indusă cultural. În raport cu discursurile vulgatelor istorice

13 Prin aceasta, în fond, nu facem decât să confirmăm un vechi principiu kantian, care afirmă că realitatea pe care o descriem devine „reală” prin intermediul instrumentarului cognitiv de care dispunem; ceea ce „se vede” e ceea ce se lasă văzut – sau mai exact, ceea ce „forma” cognitivă face cu puțință a fi deslușit prin propria capacitate de a contacta realitatea. Cunoașterea nu este, de aceea, simplă „reproducere” a lumii, – o replică dematerializată a unor fragmente din existență care reproduce toate caracteristicile acestora, mai puțin consistența ei „corporală”. Cunoașterea este punere în relație a instrumentarului cognitiv cu realul, interacțiune prin care procesul cognitiv devine implicit unul de interpretare. Oglinda oferă o interpretare a realității, nu o simplă copie; iar interpretarea pe care o oferă este dependentă de proprietățile specifice ale oglinzii, care devin *interpretantul* reflexiei pe care o realizează; la rândul său, reportofonul reține din realitate ceea ce dispozitivul de înregistrare este proiectat să capteze – același lucru putându-se afirma și despre instrumentarul tehnic de observare și măsurare al sociologiei în general. Iar toate aceste informații, pe baza cărora se construiește o sinteză cognitivă a ceea ce se presupune că este realitatea, alcătuiesc deja interpretări mediate de dispozitivul cognitiv. Astfel, înainte ca imaginea noastră despre real să se constituie, dispozitivul de cunoaștere operează o traducere a decupajului observat în propriul „limbaj” – „mesajul” rezultat fiind apoi retrădat în termeni de repere cognitive „obiective”.

românești sau maghiare sau cu prezentările mediatică care vampirizează spaime sociale și reproduce anxietăți, contactul cotidian cu celălalt funcționează ca un neutralizant.

Este de notat însă că, în timp, – așa cum o atestă datele culese pe un interval de 8 ani – se face simțită o tendință de polarizare a atitudinilor și, simultan, de etanșizare a lumilor etnice unele în raport cu celelalte. Cu alte cuvinte, pe de o parte, acolo unde există contacte frecvente între etnii, acestea au tendința, în timp, să se întărească și diversifice iar gradul de acceptabilitate reciprocă să crească. Fenomenul este corelativ cu o creștere a incidenței înrudirilor între familii diferite etnic. Însă acolo unde etnicii români sau maghiari sunt dominanți, populațiile tind să se omogenizeze, iar frecvența contactelor majoritarilor cu minoritarii să scadă gradual, în aceeași măsură în care minoritarii devin tot mai expuși la asimilare. De aici – complexitatea crescândă a geografiei interetnicității și diversificarea atitudinilor, o tendință care se manifestă simultan cu aceea de radicalizare a etnocentrismului xenofob în zonele monoculturale. Desigur că, din această cauză, la nivel general, atitudinile par stagnante, fiindcă se compensează reciproc. Privite în profunzime, „mediile” statistice se pulverizează și se face simțit un clivaj tot mai amplu, care e tot mai accentuat regional.

Ceea ce frapă, de fapt, la o examinare mai atentă, este faptul că dispozițiile atitudinale ale românilor și maghiarilor evoluează în sens contrar: astfel, gradul de mefiență față de semenii și chiar față de membrii propriului grup etnic pare să crească la români, spre deosebire de maghiari, unde tendința pare a fi una de acomodare crescândă cu majoritarii. Românii au mai puțină încredere în oameni în general – iar această neîncredere se maximizează în zonele cu dominație românească (Muntenia și, mai ales, Moldova) și se minimizează acolo unde există contact cu alte etnii. Iar în mod paradoxal, românii au mai puțină încredere în propriul grup etnic decât au maghiarii în români!¹⁴ Autocaracterizarea pe care și-o fac aceștia este și ea mult mai negativă în 2008 față de 2000, ponderea românilor care îi văd pe români „delăsători”, „leneși”, „egoiști” sau „dezbinați” fiind acum de peste două ori mai mare decât în urmă cu doar 8 ani. În acest context privirea ostilă aruncată maghiarilor – și accentuarea caracterizării acestora prin atribuirea de defecte - trebuie privită în contextul acestei dominante emoționale negative aflate în creștere. Dacă mai adăugăm și abandonul politic din ce în ce mai marcat al electoratului, exprimat prin decizia de a nu se mai prezenta la vot, putem conchide că există, mai ales din partea majorității românești o criză de încredere asociată cu un crescând sentiment al urii de sine ca nație ce tinde să devină o ură împotriva tuturor și indică un simptom grav de atomizare socială.

Dacă toate aceste fenomene par să atragă atenția abia acum este pentru că se manifestă, desigur, și o componentă socio-economică: atâta timp cât aceste fenomene se suprapuneau cu un grad de o bunăstare aflat în general în creștere, tensiunile rămăneau neobservate. O augmentare a frustrărilor sociale și economice face însă ca toate aceste procese interne să devină mult mai acute, iar expresiile acestora mult mai pregnante în planul din spațiul social. Deja, accentuarea radicalismului naționalist și a rasismului, insensibilitatea față de celălalt, exploziile de agresivitate din spațiul public - toate aceste manifestări vizibile cu ochiul liber denotă o acumulare de furie nedefinită în căutare de obiect, ale cărei resorturi sunt mai adânci decât simplele tensiuni ce vin din relația majoritarilor cu minoritățile. Invers, chiar, am putea presupune că relația cu minoritățile însăși este predeterminată – preformată și preîncastrată - de acest tonus emoțional.

Ceea ce am descris în studiul nostru nu este prin urmare o simplă ficțiune generată metodologic: ca „tipuri ideale”, modelele atitudinale construite de noi luminează mai bine o realitate socială extrem de complexă și dezvăluie fapte de mentalitate și legături care altfel pot fi mai greu de intuit. Ele contribuie la inteligibilitatea unei lumi aparent bipolare, în care discursul politic sau cel mediatic ocultează diversitatea fenomenelor și mai ales conexiunile transpartinice și transetnice care fac similare, prin modalitatea de reacție, grupuri care în realitatea de toate zilele sunt adesea în competiție.

Etnocentrismul este unul dintre aceste mecanisme care acționează aproximativ la fel atât în cazul românilor, cât și al maghiarilor sau romilor: astfel, destui subiecți din toate aceste categorii vor avea tendința să considere propriul lor grup ca fiind al „celor buni” și al celorlalți – în grade diferite – ca fiind „al celor răi”. El contribuie ca un ingredient puternic în „rețeta” naționalismelor român și maghiar, alături de raportările specifice la problema cetățeniei, menționate pe parcurs. Ceea ce e mai puțin evident ține însă de modul în care etnocentrismele român și maghiar se insinuează în discursurile despre societate aparent neutre și

14 Vezi tabelele ilustrative din Anexa 1.

în cadrele de-la-sine-înțelese de existență cotidiană unde intenționalitatea raportării la celălalt e absentă, contribuind astfel nu numai la un „marcaj” identitar involuntar al lumii sociale, ci și la manifestarea a două forme complementare de denegare a realității. Este vorba despre acele atitudini care ajung să se antagoneze reciproc, constituind axul principal al conflictului mentalitar dintre maghiari și români.

Astfel, pentru maghiarii a căror poziție se definește prin reacție față de atitudinile românilor (segmentul celor orientați preponderent spre UDMR și reprezentativi mai ales pentru Secuime, în descrierea de mai sus) survine o formă de denegare a contextului obiectiv al relațiilor sociale care face invizibilă prezența celorlalți (a românilor mai ales), ca parte a *habitus*-ului construcției lor identitare. Fenomenul se poate sesiza acolo unde românii și maghiarii conviețuiesc în proporții care fac posibilă închegarea unor comunități etnice autosuficiente (alcătuit de grupări majoritare sau minoritare). În aceste situații, cu toate că ponderea interacțiunilor reciproce este una considerabilă, contactul cu ceilalți se „invizibilizează”: deși interacțiunile cu români în calitate de colegi sau vecini sunt obiectiv posibile și statistic frecvente, ele tind să fie uitate din „inventarul” raporturilor sociale din viața de zi cu zi. Contactele cu românii sunt însă „reamintite” când se vorbește de interacțiunea cu autoritățile. Explicația posibilă ține de faptul că realitatea interacțiunilor cotidiene este reprimată de modelul moral al interacțiunii pe baze etnice, al cărui ideal exclude astfel prezența românilor. „Vizibilitatea” sau „invizibilitatea” celuilalt este astfel un produs construit social. Realitatea „normală” este descrisă prin prisma categoriilor lui „trebuie”, nu ale lui „este” – prin intermediul substitutului simbolic al realului pe care îl confecționează modelul trăirii în imaginație, nu prin realul experimentat în viața de fiecare zi, – „trebuie”, aici, apărând ca o obiectivare normativă a unei „wishful thinking”. Cu alte cuvinte, cotidianitatea este asumată ca și cum „celălalt” nu ar exista. Iar când „celălalt” re apare – ipostazele sale nu sunt legate de cadrele care marchează incluziunea la nivelul comunității, ci mai curând de instanțele exterioare comunității, care o îngrădesc (polițistul, prefectul etc.). Românii apar astfel ca elemente de marcaj al „limitelor” comunitare, fiind asumați doar în măsura în care contribuie la „delimitare”. Astfel, „comunitatea imaginată” maghiară se construiește involuntar ca fiind încadrată de o alta, mai largă, în raport cu care se distanțează prin acte de marcarea a „granițelor” etnice,¹⁵ dar a cărei existență tinde în același timp să fie subiectiv infirmată.

Invers, pentru segmentele de subiecți români cu o atitudine maghiarofobă mai puțin fățișă, abordarea unei atitudini aparent neutre face parte dintr-o strategie de denegare și invizibilizare a celuilalt ca minoritar. Aparent, viziunea asupra raporturilor sociale este una „dezetnicizată”, iar subiecții tind să afirme, în virtutea acestui tip de obiectivism, că „nu contează etnia” atunci când se discută despre cine are mai multă influență politică sau cine se bucură de mai mult respect între grupurile etnice din România. Când însă aceștia admit în mai mare măsură că „minoritățile au prea multe drepturi” sau „exact atâtea cât sunt necesare” – afirmația reinterpretează „neutralismul obiectivist” social descris anterior mai curând ca pe o formă disimulată de justificare a rezistenței față de revendicările minorităților. Ca dovadă, etnia redevine vizibilă și semnificativă când sunt invocate relațiile „conflictuale” sau „de ignorare reciprocă” (= ostilitate reprimată) dintre români și maghiari sau români și romi la nivel național sau local. Asociate cu caracterizări negative atribuite maghiarilor („ostili”, „orgolioși”, „egoști”) sau romilor („hoți”, „leneși”, „murdari”), aceste atitudini dezvăluie faptul că tocmai amestecul de principii „neutralizante”, pe de o parte, și „justificative”, pe de alta, cu privire la etnie, constituie cadrul favorizant al atribuirilor negative. Mai mult: etnia devine vizibilă și se poate discuta despre ea atunci când „celălalt” devine deranjant, fiind în consecință considerat sursă a tensiunii și descris în termeni critici.

Denegarea etnicității are loc astfel tocmai prin invocarea pretenției de „obiectivitate” și acționează simetric, în segmentul românesc ostil maghiarilor, cu denegarea socialului ca atare și a întregului său set implicit de interacțiuni, la maghiarii care se raportează ostil la români. Ambele aceste tipuri de construcție ontologică a cotidianului țin de „ochelarii etnocentrice” prin care este acesta scrutat. Dar dacă etnocentrismele român și maghiar se aseamănă prin faptul că, în competiție unul cu celălalt, produc o dublă negare: a relevanței etnicității, de către majoritari, și a raporturilor sociale obiective, de către minoritari (maghiari), deosebirea dintre maghiarii și românii invocați provine însă din faptul că maghiarii își pun ochelarii în cunoștință de cauză,¹⁶ ca parte a unui ethos comunitar menit să legitimizeze o perspectivă „specific maghiară” asupra lumii – în timp ce românii fac același lucru, dar în numele unei „neutralități” moralizatoare care „uită” că mai are ochelarii pe nas...

15 În sensul explicat de către Frederik Barth în *Ethnic Groups and Boundaries*, Oslo, Universitetsforlaget, 1969.

16 Deși putem considera de asemenea că în măsura în care etnicitatea reprezintă mai curând „un mod de a percepe” (vezi Brubaker, op. cit.), „ochelarii etnocentrice” pot fi și inerenți modului de raportare la celălalt.

Anexă – Tabele comparative

Tablelul 1.1. Încredere: Încredere în oameni în general, români, maghiari, evrei și germani – pe provincii și grupuri etnice („Câtă încredere aveți în....?”). Sondaj CCRIT-ISPMN 2008

		Încredere în oameni în general						Total
Provincii	Naționalitate	ÎNCREDERE	NEÎNCREDERE	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină	
Muntenia	Română	47,8	52,2	12,4	35,4	42,4	9,7	100,0
Moldova	Română	35,9	64,1	9,7	26,2	43,5	20,6	100,0
Transilvania	Română	53,7	46,3	14,9	38,7	37,8	8,5	100,0
	Maghiară	56,1	43,9	6,7	49,4	37,6	6,3	100,0
	Total	55,2	44,8	9,7	45,6	37,7	7,1	100,0
		Încredere în români						Total
		ÎNCREDERE	NEÎNCREDERE	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină	
Muntenia	Română	66,4	33,6	18,2	48,2	23,9	9,7	100,0
Moldova	Română	66,7	33,3	30,1	36,6	24,4	8,9	100,0
Transilvania	Română	70,6	29,4	25,2	45,4	22,7	6,7	100,0
	Maghiară	75,3	24,7	15,3	60,0	20,7	4,0	100,0
	Total	73,6	26,4	18,9	54,7	21,4	5,0	100,0
		Încredere în maghiari						Total
		ÎNCREDERE	NEÎNCREDERE	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină	
Muntenia	Română	39,4	60,6	6,8	32,6	34,7	25,9	100,0
Moldova	Română	31,3	68,8	7,1	24,1	32,1	36,6	100,0
Transilvania	Română	62,7	37,3	15,8	46,9	25,8	11,5	100,0
	Maghiară	89,1	10,9	30,7	58,4	9,5	1,4	100,0
	Total	79,7	20,3	25,4	54,3	15,3	5,0	100,0
		Încredere în evrei						Total
		ÎNCREDERE	NEÎNCREDERE	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină	
Muntenia	Română	33,1	66,9	4,2	28,9	38,3	28,6	100,0
Moldova	Română	30,0	70,0	8,2	21,7	32,4	37,7	100,0
Transilvania	Română	44,3	55,7	6,5	37,8	34,7	21,0	100,0
	Maghiară	59,9	40,1	8,3	51,6	24,6	15,6	100,0
	Total	53,8	46,2	7,6	46,2	28,5	17,7	100,0
		Încredere în germani						Total
		ÎNCREDERE	NEÎNCREDERE	Foarte multă	Multă	Puțină	Foarte puțină	
Muntenia	Română	48,1	51,9	8,7	39,4	33,1	18,8	100,0
Moldova	Română	34,0	66,0	8,7	25,2	31,1	35,0	100,0
Transilvania	Română	60,8	39,2	15,0	45,8	27,6	11,5	100,0
	Maghiară	71,6	28,4	14,8	56,8	20,6	7,8	100,0
	Total	67,4	32,6	14,9	52,5	23,3	9,3	100,0

Tabelul 2.1. Transformarea percepției asupra românilor și maghiarilor între 2000 și 2008, pe apartenențe etnice și regionale:¹

REGIUNI	Naționalitatea	Sondaj din anul:	CARACTERIZAREA ROMÂNILOR			CARACTERIZAREA MAGHIARILOR			Total
			Calități: primitori și harnici, mai întâi, apoi: inteligenți, cinștiți, religioși	Mai mult defecte: delăsători, leneși, religioși, egoiști, dezbinați	Calități: cumsecade în primul rând (90), apoi primitori și harnici	Defecte numai	Pozitiv, fără simpatie (harnici în primul rând, apoi, uniți, civilizați, cinștiți, curați)	Pozitiv, cu simpatie (cumsecade și primitori, apoi: harnici, civilizați, inteligenți, cinștiți)	
București	Română	2000	60,0	22,4	17,6	47,1	22,1	30,9	100,0
		2008	33,7	22,8	43,5	58,9	23,3	17,8	100,0
		Total	46,3	22,6	31,1	53,8	22,8	23,4	100,0
Muntenia	Română	2000	56,1	12,8	31,1	44,7	31,5	23,7	100,0
		2008	39,9	33,0	27,1	49,9	32,7	17,4	100,0
		Total	47,6	23,3	29,0	47,8	32,3	19,9	100,0
Moldova	Română	2000	61,8	13,7	24,5	26,0	45,0	29,0	100,0
		2008	52,5	18,3	29,2	48,2	30,5	21,2	100,0
		Total	56,9	16,2	27,0	38,7	36,7	24,6	100,0
Transilvania	Română	2000	67,8	3,8	28,5	26,4	46,3	27,4	100,0
		2008	54,7	18,1	27,2	35,3	41,1	23,6	100,0
		Total	60,4	11,9	27,7	31,8	43,1	25,1	100,0
	Maghiară	2000	11,6	82,6	5,8	8,2	55,1	36,7	100,0
		2008	19,6	67,6	12,8	8,4	50,9	40,6	100,0
		Total	15,1	76,1	8,8	8,3	53,3	38,4	100,0
Secuime	Română	2000	65,1	7,1	27,8	21,0	50,4	28,6	100,0
		2008	63,2	15,8	21,1	10,5	42,1	47,4	100,0
		Total	65,0	7,7	27,3	20,3	49,8	29,9	100,0
	Maghiară	2000	14,3	82,6	3,1	8,9	52,6	38,5	100,0
		2008	25,1	69,9	5,0	20,7	51,5	27,8	100,0
		Total	19,5	76,5	4,0	14,4	52,1	33,5	100,0

Autocaracterizarea românilor cunoaște o evoluție negativă, care merge în sens opus față de ameliorarea percepției românilor de către maghiari. În toate regiunile, cu excepția Bucureștiului, românii sunt văzuți de către români ca mai plini de defecte în 2008 față de 2000, cea mai mare deplasare în această direcție cunoscând-o respondenții din Muntenia. Bucureștiul oferă o excepție notabilă, dominantă pozitivă a aprecierii rămânând constantă aici; aici se constată totodată și o transformare a patternului pozitiv de autopercepție, dinspre dominantă „harnici, inteligenți și cinștiți” către „cumsecade și primitori”. Aceeași tendință de depreciere a imaginii o cunosc și maghiarii în ochii românilor, în toate regiunile, cu excepția Secuimii, unde românii de aici își ameliorează semnificativ atitudinea, privindu-i cu mult mai multă simpatie decât înainte pe maghiari.

Maghiarii, în schimb, își diminuează simțitor tendința de a-i vedea pe români exclusiv prin prisma defectelor, cei din Centrul, Nordul și Vestul Transilvaniei văzându-i totodată ca fiind ceva mai cumsecade și ospitalieri.

¹ Tabelele comparative următoare urmăresc sensul transformărilor atitudinale între anul 2000 și 2008, pe baza anchetelor CCRIT (Ethnobarometer, 2000) și CCRIT-ISPMN (Minorități naționale, 2008).

Tabelul 3.1. Transformarea câmpului opțiunilor politice între 2000 și 2008, pe apartenențe etnice și regionale:

REGIUNI	Naționalitatea	SONDAJ	ORIENTARE POLITICĂ LA ALEGERILE PARLAMENTARE							Total
			PSD/PDSR	„DREAPTA” (CDR/PNL/ PNTCD/PD/PDL/ANCD - Alianța DA)	NAȚIONALISTI (PRM/PUNR/ PNG)	UDMR	ALTE PARTIDE (PS/PSM/ PNR/ApR/PUR/PC/P. Romilor)	NEHOTĂRĂȚI	NU MERG LA VOT	
București	Română	2000	24,7	18,8	5,9	1,2	9,4	30,6	7,1	100,0
		2008	8,4	38,9	10,5	1,1	8,4	1,1	31,6	100,0
		Total	16,1	29,4	8,3	1,1	8,9	15,0	20,0	100,0
Muntenia	Română	2000	27,1	22,2	6,0	,6	8,3	23,9	9,1	100,0
		2008	17,2	36,7	5,1		3,8	2,0	35,2	100,0
		Total	21,8	29,9	5,5	,3	5,9	12,3	22,9	100,0
Moldova	Română	2000	20,5	17,8	4,6	,5	6,8	40,6	5,5	100,0
		2008	21,9	32,4	2,4		4,9	12,6	25,5	100,0
		Total	21,2	25,5	3,4	,2	5,8	25,8	16,1	100,0
Transilvania	Română	2000	19,7	17,7	5,5		6,7	32,7	11,4	100,0
		2008	12,8	44,2	7,4	1,9	4,2	1,9	26,6	100,0
		Total	15,9	32,3	6,5	1,1	5,3	15,7	19,8	100,0
	Maghiară	2000	,4	3,3	,2	72,5	,7	12,7	7,8	100,0
		2008	,6	9,3	,9	71,5	2,0	2,0	13,1	100,0
		Total	,5	5,9	,5	72,1	1,3	8,1	10,1	100,0
Secuime	Română	2000	21,8	13,4	8,1		9,2	29,2	12,7	100,0
		2008	5,3	36,8	5,3	5,3	10,5		36,8	100,0
		Total	20,8	14,9	7,9	,3	9,2	27,4	14,2	100,0
	Maghiară	2000		1,2		74,9	,9	12,7	8,3	100,0
		2008	1,6	4,1		64,3	15,6	,8	13,1	100,0
		Total	,7	2,4		70,4	7,0	7,7	10,3	100,0

Tendențele importante sesizabile corespund deplasării electoratului românesc dinspre „stânga” PSD/PDSR spre „dreapta” alcătuită de Alianța DA, în toate regiunile, cu excepția Moldovei, unde stânga își păstrează pozițiile iar dreapta recrutează mai mult electorat din zona nehotărâților. Dreapta obține cele mai bune scoruri în Ardeal – iar naționaliștii în București, unde cunosc o tendință de creștere. La maghiari, UDMR pierde din electorat în favoarea altor partide, mai ales în Secuime. În ambele segmente, o deplasare importantă o reprezintă transformarea nehotărâților în non-votanți.

Tabelul 4.1. Evaluarea relațiilor dintre români și maghiari la nivel național și local, pe apartenențe regionale și etnice:

REGIUNI	Naționalitatea autodeclarată	Sondaj	Dintre următoarele expresii care descriu relațiile dintre românii și maghiarii din România, care vi se pare că exprimă realitatea mai exact?					Dar în zona în care trăiți Dvs. cum se pot descrie relațiile dintre români și maghiari?				Total
			Relații conflictuale	Relații de colaborare	Ignorare reciprocă	Altfel	Nu pot aprecia	Relații conflictuale	Relații de colaborare	Ignorare reciprocă	Altfel	
București	Română	2000	7,1	40,0	28,2	3,5	21,2		100,0			100,0
		2008	46,3	34,7	14,7		4,2	37,3	37,3	25,3		100,0
		Total	27,8	37,2	21,1	1,7	12,2	35,6	40,2	24,1		100,0
Muntenia	Română	2000	21,1	33,9	17,4	3,1	24,5	16,7	58,3	16,7	8,3	100,0
		2008	32,2	35,4	24,1		8,4	17,4	43,4	39,2		100,0
		Total	26,9	34,7	20,9	1,5	15,9	17,3	44,0	38,3	0,4	100,0
Moldova	Română	2000	13,7	53,9	9,6	2,3	20,5	2,5	86,3	10,0	1,3	100,0
		2008	29,6	38,1	22,7		9,7	27,1	34,7	38,2		100,0
		Total	22,1	45,5	16,5	1,1	14,8	18,3	53,1	28,1	0,4	100,0
Transilvania	Română	2000	15,7	46,9	17,3	2,0	18,1	6,7	79,8	12,9	0,6	100,0
		2008	16,3	67,3	12,5		3,8	7,6	81,4	11,0		100,0
		Total	16,1	58,1	14,7	0,9	10,3	7,3	80,8	11,6	0,2	100,0
	Maghiară	2000	40,0	19,2	26,8	0,9	13,1	15,8	42,0	40,0	2,2	100,0
		2008	23,0	53,5	18,9		4,7	10,8	75,1	14,1		100,0
		Total	32,6	34,1	23,4	0,5	9,5	13,5	56,8	28,4	1,2	100,0
Secuime	Română	2000	15,8	43,7	19,7	2,1	18,7	10,4	67,7	17,9	4,0	100,0
		2008	15,8	73,7	5,3		5,3	5,3	94,7			100,0
		Total	15,8	45,5	18,8	2,0	17,9	10,0	69,6	16,7	3,7	100,0
	Maghiară	2000	33,7	25,4	23,1	1,2	16,6	12,7	53,7	30,0	3,5	100,0
		2008	41,4	33,6	22,1		2,9	24,5	60,8	14,8		100,0
		Total	36,9	28,9	22,7	0,7	10,9	18,1	56,9	23,1	1,9	100,0

Evaluarea în termeni de conflict, cooperare sau indiferență a relațiilor dintre români și maghiari are tendințe de evoluție contradictorii în provinciile Vechiului Regat și Transilvania. Astfel, în timp ce locuitorii Munteniei și Moldovei apreciază ca fiind mult mai conflictuale aceste relații în 2008 față de 2000, în Transilvania (cu excepția Secuimii) tendința este de sens contrar: relațiile sunt în mult mai mare măsură apreciate ca fiind de colaborare. Este de notat că schimbarea de percepție are loc în bună măsură pe seama celor care în 2000 spuneau că nu pot aprecia situația – ceea ce indică o depășire a inhibiției în raport cu exprimarea propriilor gânduri pe această temă. În Secuime, tendința evaluării relațiilor este contradictorie între grupurile etnice: astfel, dacă românii trec de la o viziune conflictualistă la una accentuând cooperarea, în răstimpul trecut – secuii maghiari întăresc o perspectivă conflictualistă.

La nivel local relațiile sunt privite în termeni mult mai pașnici, ca efect al conștiinței apartenenței la aceeași comunitate, dar și aici tendința exprimă o percepție a relațiilor în termeni mult mai puțin prietenoși, cu excepția Transilvaniei de Nord, Centrală și de Vest. În secuime, românii par să evalueze relațiile aproape exclusiv în termeni de colaborare, în timp ce maghiarii din Secuime redistribuie proporțional între „conflict” și „cooperare” procentajele celor care nu mai consideră că relațiile sunt de ignorare reciprocă.

Tablelul 5.1. Evaluarea relațiilor dintre români și maghiari la nivel național și local, pe apartenențe etnice și raport demografic româno-maghiar în localitate:

Raport demografic în localitate	Naționalitatea	Sondaj	Dintre următoarele expresii care descriu relațiile dintre românii și maghiarii din România, care vi se pare că exprimă realitatea mai exact?					Dar în zona în care trăiți Dvs. cum se pot descrie relațiile dintre români și maghiari?				Total
			Relații conflictuale	Relații de colaborare	Ignorare reciprocă	Altfel	Nu pot aprecia	Relații conflictuale	Relații de colaborare	Ignorare reciprocă	Altfel	
Români dominanți	Română	2000	16,6	42,1	17,2	2,6	21,4	6,3	77,1	14,2	2,5	100,0
		2008	31,5	40,3	20,6		7,5	20,7	48,1	31,3		100,0
		Total	24,1	41,2	18,9	1,3	14,5	16,7	56,1	26,5	,7	100,0
	Maghiară	2000	20,4	16,3	38,8		24,5	9,5	47,6	42,9		100,0
		2008	27,9	53,5	16,3		2,3	14,0	67,4	18,6		100,0
		Total	23,9	33,7	28,3		14,1	11,8	57,6	30,6		100,0
Români majoritari	Română	2000	14,9	39,7	13,5	4,3	27,7	8,5	77,4	11,3	2,8	100,0
		2008	8,9	74,7	12,3		4,1	4,8	84,1	11,0		100,0
		Total	11,8	57,5	12,9	2,1	15,7	6,4	81,3	11,2	1,2	100,0
	Maghiară	2000	33,9	26,7	23,5	1,8	14,0	16,1	49,8	31,7	2,4	100,0
		2008	25,3	51,3	17,7		5,7	15,8	73,7	10,5		100,0
		Total	30,3	36,9	21,1	1,1	10,6	16,0	59,9	22,7	1,4	100,0
Paritate între români și maghiari	Română	2000	19,1	44,1	22,1	1,5	13,2	9,4	65,6	20,3	4,7	100,0
		2008	8,3	70,8	20,8		0,0	4,2	87,5	8,3		100,0
		Total	16,3	51,1	21,7	1,1	9,8	8,0	71,6	17,0	3,4	100,0
	Maghiară	2000	44,2	15,0	25,0	,8	15,0	31,2	32,1	36,7		100,0
		2008	29,6	43,2	24,7		2,5	27,5	55,0	17,5		100,0
		Total	38,3	26,4	24,9	,5	10,0	29,6	41,8	28,6		100,0
Maghiari majoritari	Română	2000	12,5	64,3	14,3		8,9	10,9	74,5	14,5		100,0
		2008	28,6	57,1	7,1		7,1	23,1	76,9			100,0
		Total	15,7	62,9	12,9		8,6	13,2	75,0	11,8		100,0
	Maghiară	2000	56,2	12,4	21,9		9,5	13,3	44,9	41,8		100,0
		2008	38,8	40,5	15,5		5,2	24,1	61,6	14,3		100,0
		Total	47,1	27,1	18,6		7,2	19,0	53,8	27,1		100,0
Maghiari dominanți	Română	2000	15,7	45,1	25,5		13,7	11,1	66,7	20,0	2,2	100,0
		2008	33,3	50,0			16,7		100,0			100,0
		Total	17,5	45,6	22,8		14,0	9,8	70,6	17,6	2,0	100,0
	Maghiară	2000	32,6	25,5	25,2	1,0	15,8	7,3	51,8	34,8	6,1	100,0
		2008	31,3	43,9	21,5		3,3	9,2	76,2	14,6		100,0
		Total	32,0	33,2	23,6	,6	10,5	8,2	62,9	25,6	3,3	100,0

Există o relație între compoziția și proporționalitatea etnică a localităților și transformarea percepției naturii relațiilor dintre români și maghiari.

Astfel, relațiile sunt percepute ca fiind mai conflictuale din 2000 până în 2008:

- în zonele dominate de români (și la români și la maghiari);
- în zonele unde maghiarii sunt majoritari sau dominanți – la români;

Relațiile sunt percepute ca fiind în mai mare măsură de colaborare:

- în zonele dominate de români – la maghiari;
- în zonele cu români majoritari și zonele de paritate etnică – la români și maghiari;
- în zonele cu maghiari majoritari – la maghiari;
- în zonele cu maghiari dominanți – la români și maghiari.

Relațiile sunt percepute ca fiind în mai mare măsură de ignorare reciprocă:

- în zonele dominate de români (la români).

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

A NEMZETI KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZETRŐL

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și în coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

■ Scop și activități de bază

Studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studierea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

■ Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;
Dinamica etno-demografică a minorităților din România;
Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;
Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;
Patrimoniul cultural instituțional al minorităților din România;
Patternuri ale segregării etnice;
Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;
Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare.

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

■ Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

■ Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;
Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;
Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);
Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;
The institutional cultural heritage of minorities in Romania;
Ethnic segregation patterns;
Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;
Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

■ Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

■ Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézmény-politikai elemzések;

A romániai kisebbségek népességdemográfiai jellemzői;

Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);

Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;

A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;

Az etnikai szegregáció modelljei;

A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;

Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

■ Nr. 1

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007.*

■ Nr. 4

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România.*

■ Nr. 5

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multi-ethnic Community in Romania*

■ Nr. 7

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9

Rudolf Gräf: *Arhitectura roma în România*

■ Nr. 10

Tódor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperele analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections. Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*

■ Nr. 12

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13

Yaron Matras: *Viitorul limbii Romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16

Mohácsek Magdolna: *Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

■ Nr. 19

Iulia Hossu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz. Comunitatea „Digului”, Orăștie, județul Hunedoara*

■ Nr. 20

Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România*

■ Nr. 21

Peti Lehel: *Câteva elemente ale schimbării perspectivei religioase: secularizarea, transnaționalismul și adoptarea sectelor în satele de ceangăi din Moldova. Transnational Ways of Life, Secularization and Sects. Interpreting Novel Religious Phenomena of the Moldavian Csángó Villages*

■ Nr. 22

Sergiu Constantin: *Tirolul de Sud – un model de autonomie și conviețuire?*

■ Nr. 23

Jakab Albert Zsolt: *Organizarea memoriei colective în Cluj-Napoca după 1989. The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989*

■ Nr. 24

Peti Lehel: *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca – în contextul interferențelor religioase și etnice. The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences*

■ Nr. 25

Könczei Csongor: *De la Kodoba la Codoba. Despre schimbarea identității etnice secundare într-o familie de muzicanți romi dintr-un sat din Câmpia Transilvaniei. Hogyan lett a Kodobákból Codoba? Másodlagos identitásváltások egy mezőségi cigánymuzsikus családnál*

